

PAPER DETAILS

TITLE: ORTAOKUL 5. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARININ GÖRSEL TASARIM İLKELERİ
AÇISINDAN DEGERLENDİRİLMESİ

AUTHORS: Gülsüm Yagci, Mehmet Sahin

PAGES: 58-82

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3992087>

ORTAOKUL 5. SINIF TÜRKÇE DERS KİTAPLARININ GÖRSEL TASARIM İLKELERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Gülsüm YAĞCI*
Mehmet ŞAHİN**

Öz

Ders kitapları eğitim-öğretim sürecinde en çok kullanılan birincil kaynak görevi görmektedir. Eğitim- öğretim sürecinde sıklıkla kullanılan ders kitapları öğretmenler için bir rehber görevi, öğrenciler için de çeşitli alanlardaki bilgilere daha derli toplu ve daha kısa sürede ulaşma imkânı sağlayan bir materyal görevi yapmaktadır. Eğitim-öğretim sürecinde bu kadar büyük bir öneme sahip olan ders kitaplarının hazırlanması aşamasında bazı nitelikleri taşıması gerekmektedir. Bu niteliklerden biri de ders kitaplarında kullanılan görsellerdir. Ders kitaplarının gerekli işlevlerini etkili bir biçimde yerine getirebilmesi, nitelik açısından geçerli ders kitaplarının hazırlanması ve ders kitaplarının görsel tasarım bağlamında geliştirilmesi ile gerçekleştirilebilir. Bu nedenle ders kitaplarının değerlendirilmesine gereksinim duyulmaktadır. Bu araştırma, ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki görsellerin incelemesine dayalı nitel bir çalışmadır. Çalışma evrenini Milli Eğitim Bakanlığınca onaylanan dört 5. sınıf Türkçe ders kitabı oluşturmaktadır. Veriler, ders kitaplarının Doğa ve Evren temaları değerlendirilerek elde edilmiştir. Araştırmanın verilerini elde etmek amacıyla alt amaçlara uygun olarak Şahin'in (2014), geliştirdiği rubrik kullanılmıştır. Çalışma grubunu oluşturan dört ders kitabı bu rubriklerle göre değerlendirilmiştir. Veriler, rubriklerde yer alan ölçütlerle göre analiz edilmiş ve kitap içerisinden seçilen somut örneklerle desteklenmiştir. Elde edilen veriler görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilerek sunulmuştur. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, ilköğretim 5.sınıf Türkçe ders kitaplarında genellikle görsel tasarım ilkelerinin dikkate alınmadığı görülmüştür. Ders kitaplarında bazı tasarım ilkeleri çok az veya orta düzeyde etkili olmuş, bazıları da etkili olmamıştır. Ders kitaplarında görsel tasarım ilkelerinin uygulanmasında kitaplar arasında önemli bir fark olmadığı ve kitapların birbirine benzediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Ders kitabı, Görsel tasarım ilkeleri, Ortaokul, Değerlendirme

Evaluation of Middle School 5th Grade Turkish Course Books in Terms of Visual Design Principles

Abstract

Textbooks serve as the most used primary resource in the education and teaching process. While the textbooks, which are frequently used in the education-teaching process, serve as a guide for teachers, they also serve as a material for students that provides access to information in various fields in a more tidy and in a shorter time. The preparation of textbooks, which have such a great importance in the education- education process, must have some qualifications during the preparation phase. One of these qualities is the visuals used in textbooks. It can be realized by effectively performing the necessary functions of textbooks, preparing textbooks valid in terms of quality and developing textbooks in the context of visual design. For this reason, there is a need to evaluate textbooks. This research was carried out to evaluate 5th grade Turkish textbooks in terms of visual design principles. The research is a qualitative study based on the examination of visuals in 5th grade Turkish textbooks. The working universe consists of four 5th grade Turkish textbooks approved by the Ministry of National Education. The data was obtained by evaluating the Nature and Universe themes of the textbooks. In order to obtain the data of the research, the rubric developed by Şahin (2014) was used in accordance with the

* Hakkari Üniversitesi EPÖ Yüksek Lisans Öğrencisi, e-posta: gulsumyagci994@gmail.com
ORCID: 0009-0002-5873-3314

** Prof. Dr. Hakkari Üniversitesi Eğitim Fakültesi, e-posta: mehmetshahin@hakkari.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0416-7399

sub-purposes. The four textbooks that make up the study group were evaluated according to these rubrics. The data were analyzed according to the criteria in the rubrics and supported by concrete examples selected from the book. The data obtained are evaluated and presented in terms of visual design principles. According to the findings of the research, visual elements were generally not used in primary school 5th grade Turkish textbooks, taking into account the principles of visual design. In textbooks, some design principles were little or moderately effective, and some were not. It has been concluded that there is no significant difference between books in terms of applying visual design principles in textbooks and that the books are similar to each other.

Keywords: Turkish, Textbook, Principles of visual design, Rubric, Evaluation

GİRİŞ

Eğitim, insanın var olduğu toplum içerisinde değeri olan, kabiliyet, tutum ve öteki davranış biçimlerini geliştirmeye olanak bulduğu süreçlerin tamamıdır (Demirel ve Kaya, 2004). Ertürk'e (1979) göre eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve bilgisi dâhilinde istenen yönde değişim oluşturma sürecidir. Genel bir ifadeyle eğitim; okul içi ve okul dışında bireylere olumlu davranış kazandırma sürecidir. Eğitim dünyanın varlığına paralel olarak devam eden, dünden bugüne devamlılığı hiç bitmeyen bir süreçtir. İnsanlar eski çağlardan beri sürekli olarak bilgi üretmektedirler. Üretilmiş bu bilgileri gelecek nesillere aktarmanın en bilindik ve etkili yolu ise yazılı materyallerdir. Yazılı materyaller milattan önceki zamanlardan bu yana bireylerin bilgilerini, düşüncelerini birbirleri ile paylaşmada önemli bir kaynak halini almıştır (Vural, 2006). Özellikle okulların varlığının başlangıcı ile birlikte yazılı materyaller ve öncelikle de ders kitapları öğretmenler ve öğrenciler için ana bilgi kaynağı haline dönüşmüştür. Ülkemizde ders kitapları, eğitim-öğretim için temel kaynak olarak kabul edilmektedir. Eğitim sürecinde hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin öğrenme ve öğretme aracı olarak sıkça ders kitaplarını kullandıkları bilinmektedir (Güneş, 2002). Günümüzdeki eğitim etkinliklerinde önemli bir yere sahip olan kitap, yaygın olarak kullanılan temel bir bilgi kaynağıdır (İlhan & Yazar, 2021).

Kitap, genel anlamda yazılmış veya basılmış sayfaların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir eserdir. Eğitsel yönden kitap, yazılmış ve basılmış bir öğretim-öğrenme aracıdır. Ayrıca, kitap öğrenme yaşantılarına ışık tutan çalışma aracı olarak da tanımlanabilir. Milattan önce 4000 yılına kadar uzanan bir geçmişe sahip olan, eğitimde nesiller boyu kullanılan kitabın yerini, özellikle içerik ve yarar bakımından hiçbir eğitim ortamı ve materyali tutmamaktadır (Mazlum & Mazlum, 2016). Ders kitapları, hazırlanırken ve geliştirilirken çeşitli kademelerde değerlendirilir, devamlı olarak denetlenir ve özen gerektiren bir süreçten geçer. Ders kitapları, işlevsellik yönünden büyük bir değere sahip ve kalıcılığı yüksek bir öğretim materyali olma özelliği taşır (Güçlü & Topsis, 2001). Belli bir plana göre hazırlanmış bir kitap, öğrencinin ilgisini artırır ve bilgiye erişme noktasında öğrenciye büyük bir kolaylık sağlar. Ayrıca bilgi yapılarını paylaşma ve gelişime açık hale getirir. Bu yönüyle ders kitapları, öğrencinin derse hazırlanmasına, geniş bilgi yapılarına en kısa yoldan ulaşmasına, ödev ve grup çalışmalarında başarı sağlamasına yardımcı olur. Ders kitapları, öğrenciye verilmek istenen mesajı en kısa yoldan verir ve mesajı gereksiz detaylardan kurtarır. Öğrencilere çeşitli deneyim kazandırmak için farklı kaynaklara yöneltir (Küçükahmet, 2002). Ders kitapları, öğretim faaliyetleriyle beraber kullanılırsa, bireylerin okuduğunu anlama becerisini ve eleştirel düşünme yetilerini artırabilir. Öğrenciler böyle bir süreçte temel bilgi ve cümle yapısını öğrenme şansı yakalarlar. Bu şansı doğru kullanan öğrencilerin sözcük hazineleri gelişir. Ders kitapları pek çok öğrenciye ana fikri bulma noktasında rehber olur ve okuduklarını metinler arası değerlendirme fırsatı verir. Öğrencilere yeni öğrendiği bilgiler ile eski bilgilerini bütünleştirerek bilgileri daha kolay yapılandırma imkanı sağlar (Eşgi, 2005). Ders kitapları öğretim süreci içinde öğretmene güç verir, öğretmenin sahip olduğu gücü daha etkili kullanmasına yardımcı olur. Öğretmenin dersi daha sistemli bir biçimde işlemesine olanak tanır. Öncelikli olarak ders kitapları öğrenme noktasında günlük yaşayan bireyler için sözlü öğretimin yarattığı sınırlılığı ortadan kaldırır (Ünsal & Güneş,

2002). Öğrencilerin öğrenme deneyimlerinin oluşturulmasında öğretmenden sonra etkili kaynaklar arasında gösterilen ders kitapları, bilgilerin aşamalı olarak aktarılmasını sağlar ve öğretmenin dersini planlamasında ona yol gösterir. Öğrencilerin derse olan ilgi ve dikkatlerini üst seviyeye çıkarmalarına, öğrencilerin formal öğrenme şartları dışında da çalışmalarına ve araştırma yapabilmelerine olanak sağlar. Ders kitapları öğrencilerin konuları yineleme ve pekiştirmelerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Sonuç olarak ders kitapları eğitimin her kademesinde kullanılır, öğretmen ve öğrencilerin öğrenme-öğretme sürecindeki aktivitelerinin bir düzen çerçevesinde işlenmesini sağlar ve öğretim programının hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla öğrencilere gerekli iletiyi verir (Şahin, 2014).

Kitap, taşınabilecek nitelikte bir öğretim materyalidir. Yazılı metinle birlikte içerisinde grafik ve çizimleri de barındıran, fotoğraf çoğaltılabilecek özellikleri olan bir çoklu ortam aracıdır. Ayrıca kitabı diğer materyallerden ayıran temel özelliklerden biri de kitabın kolay erişilebilir olmasıdır. Bir kitaba sahip olunduysa onu okumak için başka bir materyalden faydalanmaya ihtiyaç duyulmaz. Ayrıca bir kitabın kişiden sarf etmesini beklediği enerji oranı çok az düzeydedir (Gezer, 2007). Ders kitapları yalnızca temel bilgileri aktaran bir kaynak olarak düşünülemez, kitaplar ayrıca öğrencinin bireysel ilgi, tutum ve becerilerine yönelik destekte bulunmakta ve öğrencinin kişilik gelişimine katkı sağlamaktadır (Nogova & Huttova, 2006; Akt. Demircioğlu, 2013). Ders kitapları bilgileri detaylı biçimde aktarma, bilgiler arasındaki ilişkileri ortaya koyma, öğrenme sürecini denetleyen alıştırmalar sorularını ve pratik deneyleri içinde bulundurma gibi niteliklerinden dolayı öteki kitaplardan ayrı tutulur (Şahin & Turanlı, 2005). Ders kitaplarını diğer kitaplardan ayıran temel özellikler; bir alana yönelik oluşturulmuş olması, bilgileri belli bir düzen içinde aktarıyor olması, hazırlanırken öğrenci seviyesinin göz önünde bulundurulması ve içerdiği konuların öğretim programı ile sınırlı olmasıdır (Gökdere & Keleş, 2004.)

Eğitim süreci içinde fayda sağlayan ders kitapları, yaşamdan izler taşıyan, denemeler sonucunda elde edilmiş ve birileri tarafından üretilmiş bilgilerin aktarılmasında etkili bir yoldur. Sınıfta teknolojinin getirisini ile birlikte pek çok araç yer almasına karşın kitap hâlâ birincil ders materyali olarak yerini korumaktadır. Hatta pek çok ders alanında tek öğretim materyali olma özelliği de taşımaktadır. Bu bağlamda kitap, sınıf ortamında öğretmenden ve yazı tahtasından sonra en sık kullanılan öğretim materyalidir (Eşgi & Dursun, 2008). Ders kitaplarının ülkenin öğretim programlarına uygun olarak doğru ve güncel bilgileri içinde barındırması ve bilgilerin bireylere aktarılmasında dil ve anlatımı geliştirici nitelikte olması gerekir (Altay, 2021). Ders kitapları konu bağlamında öğrenme kazanımlarını, önemli kavramları ve öğrenme etkinliklerini sunar. Bu sebeple ders kitapları öğretim programının bir yol göstericisi konumundadır (Trowbridge & Bybee, 1996; Akt. Kavcar, Özkan, Arıkan & Şengören, 2014). Öğretim materyalleri çağdaş öğretim yöntemleri ile uygunluk göstermek ve öğrenciye öğretim deneyimleri kazandıracak yeterliğe sahip olmak zorundadır. Öğretim materyalleri iyi bir dile ve iyi bir görsel tasarımına sahip olmanın dışında, bugünün bakış açısını ve düşünme biçimini öğrenciye verebilecek düzeyde olmalıdır. İyi bir tasarıma sahip olan öğretim materyalleri öğretim sürecini verimli kılar ve öğrenmeyi en yüksek seviyeye ulaştırır (Yalın, 2001). Öğretim materyalleri kullanılırken kullanan kişi doğru öğretim materyallerini seçebilecek düzeyde olmalı, seçilen materyaller amaca hizmet edebilmeli ve materyalin doğru ve etkili kullanımı kullanacak bireyler (öğretmen, öğrenci) tarafından iyi bilinmelidir. Herkesin kolaylıkla erişebileceği ve okullarda en sık kullanılan eğitim-öğretim materyali ders kitapları bu sebeple çok önemli bir yere sahiptir.

İlköğretim 5, 6, 7, 8. Sınıf öğrencilerinin, ödevlerini hazırlarken faydalandıkları kaynaklar arasında birinciliği ders kitapları almaktadır (Tor v& Erden, 2004). Öğrenciyi ders kitabını kullanmaya götüren pek çok sebep vardır. Ocak ve Beydoğan (2005) bu sebepleri dört maddede toplamıştır. Birincisi, ders kitaplarının ilgili olduğu dersin öğretim programına paralel biçimde düzenlenmiş olmasıdır. İkincisi, ders kitaplarının bir öğretim materyali olarak kullanılmasıdır.

Üçüncüsü ders kitaplarının kullanım pratikliği, programa göre içeriğin kontrol edilmesinin ve ödev vermenin daha kolay olmasıdır. Dördüncüsü ise, öğrencilere öz değerlendirme yapabilme olanağı vermesidir. Bir ders kitabının kalitesi ve kullanılabilirlik açısından ne düzeyde olduğu önemlidir. Ders kitaplarının değerlendirilmesi kapsamında kitaplarla ilgili yapılan araştırmalarda tasarım ilkeleri bağlamında pek çok problemin olduğu saptanmış ve farklı bakış açıları oluşturulmuştur (Altay, 2021; Uçar, 2016; Yazar & İlhan, 2021). Özellikle ders kitaplarının içerik bağlamında birçok bilimsel yanlış ders içinde öğrencilere kazandırmaya çalıştığı saptanmıştır. Bunlar arasında bilgilerin ve anlatımın yanlış olması, kitapta yanlış genellemelere ulaşılması, güncelliğini yitirmiş bilgileri barındırması, konular arasında kurulmaya çalışılan ilişkilerin bağının zayıf olması, çok boyutlu konuların sadece tek boyutunun anlatılması bilgiyi destekleyen örneklerin az olması, bilgiler arasında çelişkilerin var olması, işe yaramayacak yararsız bilgi aktarımı, detayların çok oluşu ve kişisel düşüncelerin aktarımı örnek olarak verilebilir (Kılıç & Seven, 2008). Ders kitaplarının oluşturulmasında öğretim programından bağımsız olunmaması gerekliliği ve görsel düzen, tasarım, fiziksel yapı, içerik, dil ve anlatım gibi niteliklerin göz önünde bulundurulması gerekir (Kuzu & Yıldırım, 2008). Ders kitaplarının içerik kısmında yeterli olmayan ve doğruluk taşımayan bilgilerin var olduğu, öğrencilere psikolojik yetiler kazandırmaya ilişkin hedeflerin yer almadığı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte ders kitaplarının, çağdaş öğretim metotlarına uygun biçimde hazırlanmadığı, görsel açıdan ilgi çekici olmadığı ve dersin işlenişini takip etmekte yeterli düzeyde olmadığı vurgulanmıştır (Demirel & Kiroğlu 2008). Ayrıca, aktarılan bilginin ya da verilmek istenen ilatinin içerdiği nitelikler kadar bu niteliklerin nasıl düzenlendiği ve alıcıya ne şekilde iletildiği de önemlidir (Alpan, 2004). Ders kitaplarının bu önemine rağmen, eğitim sistemimizin temel problemlerinden birinin ders kitaplarının niteliğini artırmak olduğu söylenebilir (Demirel, 2008).

Ülkemizde yapılandırmacı öğrenme sistemi ile uyumlu biçimde hazırlandığı belirtilen ders kitaplarının öğrenme ve öğretme sürecinde gerekli etkiyi oluşturabilmesi için değerlendirilmesi ve geliştirilmesi bir ihtiyaçtır. Ders kitaplarının niteliği ile ilgili yapılan pek çok çalışmada farklı sorunların varlığı ortaya çıkmıştır (Alpan, 2004; Atmaca, 2006; Çalık, 2001; Dane, Doğar & Balkı, 2004; Eşgi, 2005; Kılıç & Seven, 2008). Ders kitaplarının niteliği ile ilgili sorunlar eğitim sürecinin niteliğini de olumsuz etkiler. Öğrenci, okulda kazandığı deneyimlerle öğrenme yaşantıları edinmek için öğretmenleri ve arkadaşları ile pek çok faaliyeti ve sosyal çalışmayı ortaklaşa yapar. Öğretmenin bu süreçteki temel görevi öğrencilerin tanınmasını sağlamak, öğretim sürecini planlamak ve öğrenciye rehberlik yapmaktır. Eğitim aşamasında öğreticinin temel görev ve sorumlulukları, bireyin ilgisini canlı tutmak, doğrularını pekiştirmek, yaptığı yanlışlarda dönüt vererek doğruya ulaştırmak, öğrencilerin aktif bir biçimde öğrenme sürecinin bir parçası haline gelmesini sağlamaktır (Gözütok, 2004). Bu davranış biçimlerinin oluşturulmasında öğretmenin en büyük yardımcısı olan ders kitaplarının, öğrencinin ilgisini diri tutabilecek güncel bilgilerle donatılmış, bilimsel gerçeklerle ve dersin öğretim programındaki kazanımlarla uyumlu olarak hazırlanması bir zorunluluktur (İlhan & Yazar, 2021). Ders kitapları, zorunlu eğitimin yaygınlaşmaya başladığı 19. yüzyılın ilk yarısından sonra eğitim ve öğretim aşamasının temel yapı taşlarından birisi olmuştur (Demircioğlu, 2013). Özellikle öğrenci sayısının fazla olduğu sınıflarda ders kitapları, içinde barındırdığı görselleri ve yönlendirmeye açık tümce yapıları ile bütün öğrencilere ulaşamayan öğretmene büyük bir yardım sağlamıştır (Uçar, 2016). Bilgi yapılarına ve öğretmenlerin eğitim süreci içindeki bilgilere ulaşma ile ilgili büyük farklılıklar ve eşitsizlikler olduğu göz önünde bulundurulduğu zaman; ders kitapları, öğretmen ve öğrencilere geliştirilmesi beklenen eğitim programının aktarıcısı konumundadır. Bu sebeple ders kitapları, program projelerinin başarılı olmasında ve sınıf içindeki günlük etkinliklerin yapılmasında da başrole sahiptir (Bizzo, Bianco, Monteiro & Lucas, 2012; Akt. Aybek, Çetin & Başarır, 2014).

Ders kitapları, öğretim programlarının kazanımlarını, içerik yapısını, öğrenme-öğretme durumlarını ve değerlendirme öğelerinin tamamını içinde barındıran tek kaynaktır (Kılıç & Seven,

2011). Öğretim süreci içinde öğrenci ders kitaplarının yanında öğrencilere kitaplardan verilen ev ödevleri aracılığıyla öğrencinin öğrendiklerini pekiştirmesi başarısının artmasında önemli bir etkiye sahiptir (Uzuner, Aktaş & Albayrak, 2010). Ders kitapları, öğretim programlarıyla öğrenci arasında kurulan en temel iletişim köprüsüdür. Öğretimde öğretmenin sahip olduğu gücü daha verimli kullanabilmesine, iletmek istediklerini daha sistemli biçimde iletmesine; öğrencinin ise öğretmen tarafından anlatılanları istek duyduğu zaman diliminde ve istek duyduğu bir konumda kendi istediği hızda tekrar etmesine olanak sağlayan ana ders materyali olarak kabul edilir (Aycan, Kaynar, Türkoğuz & Arı, 2013). 12.09.2012 tarihli 28409 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliğine göre ders kitaplarının barındırması gerekli olan özellikler madde altıda aşağıdaki gibi tek tek belirlenmiştir: Ders kitapları,

- a) Anayasa ve kanunlara aykırı hususları içermez.
- b) Bilimsel hata içermez.
- c) Temel insan hak ve özgürlüklerini destekleyen ve her türlü ayrımcılığı reddeden bir yaklaşım sunar.
- ç) Reklam niteliğinde öğeler içermez.
- d) Eğitim ve öğretim programının amaçladığı kazanımları kapsar.
- e) Görsel tasarım ve içerik tasarımı, öğrenmeyi destekleyecek nitelikte ve öğrencilerin gelişim özelliklerini dikkate alarak yapılır (MEB, 2012).

Eğitim bilimi ile ilgilenenler, bireylerin öğrenme yaşantılarında görsel yolla öğrenme biçiminin etkili öğrenme biçimlerinden biri olduğunu dile getirirler. Eğitim yönünden baktığımız zaman; bireylere verilen ders kitaplarında resimleme görsel düzenlemelerinde sorunlar olduğu görülmektedir (Çakır, 2006). Ders kitaplarında görsel ahengi kuran ve ciddiye alınması gerekli olan temel öğelerden biri resimlemedir. Son zamanlarda ülkemizde yazı üzerine kurulu resimlemelerin, haritalar, şemalar, grafikler gibi görsel öğelerin yerleştirilme pozisyonun aktarılan bilgi yapılarının daha kolay algılanmasını sağladığı araştırmalarla ortaya konmuştur (Kum, 2022; Uluşık, 2008; Yazar & İlhan, 2021). Doğru biçimde hazırlanmış resimlemeler öğrenme hızını artırırken yanlış ve kötü hazırlanmış resimlemeler bireyi kitaptan soğutmaktadır (Artut, 2007; Akt. Demir, 2008). Ders kitabı tasarımı yapılırken bireyin bilgi birikimi, ilgi duyduğu alanlar, yaşamdan bekledikleri, olayları algılama şekli gibi niteliklerin tanınması gereklidir. Ayrıca öğrenme yöntemlerinden yararlanarak, “öğrenci ne şekilde daha etkili öğrenim sağlar?” sorusuna yanıt aranarak varılan sonuç dikkate alınmalıdır (Alpan, 2004). Öğrenci ile ders kitabı arasındaki etkileşim grafik tasarımının sahip olduğu dil ile ortaya çıkar. Ortaya çıkan bu dile kelimeler ve görüntü yapıları yön verir. Kelimeler bir araya gelerek başlık yapılarını ve metin türlerini meydana getirir. Görüntü yapılarıysa fotoğraf, desen, resimleme gibi üstüne birtakım anlam bağları kurulmuş veya hiçbir anlam bağı kurulamamış sade ve soyut biçimleri içine alır. Bir ders kitabı da kelimeler ve görüntü yapılarından meydana gelir. Sonuç olarak bütün bu öğeler birbiri ile ahenk oluşturup örgütlenmiş yapılardır (Alpan, 2004). Ders kitabına yüklenen değer ve ondan elde edilen fayda ders kitabının bu amaçlar doğrultusunda iyi hazırlanmış olmasına, doğru metinlerin ve resimlemelerin seçilmiş olmasına ve kolay, pratik şekilde kullanılıyor olabilmesine bağlıdır. Öğretmenler ve öğrenciler, ders kitaplarının içinde barındırdığı bilgilere sahip olmaya, bu bilgileri değerlendirebilmeye ve bu bilgilerden yeterli düzeyde faydalanabilmeye ihtiyaç duyarlar. Ders kitaplarının hazırlanma sürecinde, değerlendirilme sürecinde ve seçim aşamasında doğru kararlar vermek önem taşıdığı için bu aşamalar rastlantı ve ihmale yer verilemeyecek kadar önemlidir. Bu yüzden öncelikli olarak görsel tasarım öğelerinin ve ilkelerinin doğru bilinmesi ve uygulanması bir gerekliliktir (Keser, 2004).

Görsel Tasarım Öğeleri ve İlkeleri

Ders kitapları tasarlanırken boyut, doku, çizgi, renk, şekil/form ve boşluk öğelerinin kullanım biçimi büyük önem taşır (Kılıç & Seven, 2011). Bu öğelerin bilen ve anlayan bir tasarımcı

aracılığıyla kullanılmasıyla öğrencilerin yaş aralıklarına ve gelişim düzeyleri dikkate alınarak bu özelliklerin kitaba yansması önem taşır. Görsel tasarım öğelerinin neler olduğu ve ders kitabında ne şekilde kullanılabilecekleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Boyut

Boyut, ürünlerin uzun olması, geniş olması, derin olması ve yüksekliğinin ne kadar olduğuyla ilgili bir kavramdır. Boyutun doğru biçimde seçilmiş ve kullanılmış olması kitabın kullanım kolaylığı ve öğretmeye yönelik hazırlanmış öğelerin etkili olabilmesi açısından önem taşır. Kitabın kendi boyutu ve kitap için hazırlanmış öğelerin boyutları kararlaştırılırken bireylerin gelişim evresine, (bireylerin rahat biçimde algılayabilmelerini sağlayacak ve rahatlıkla kullanabilmelerini sağlayacak en ideal boyut) gerekli olmayan bilgilerin fazlalığına (çok fazla bilgi yapısı sunuluyorsa boyut da ona eş değer olmalı) ve sayfa sergisi (boyuta öğretilecek verilerin görevleri ve yerleşim düzenlerine) dikkate alınmalıdır (Kılıç & Seven, 2011). Kişiler içinde bulundukları çevreyi dikkate alarak nesnelerin boyutlarına bakarlar uzunluk, genişlik ve yükseklik kavramlarını kullanırlar. Öğrenciler de ders kitaplarındaki görsel öğelere bakarlar ve bu öğelere boyutlarına göre anlam yükleyebilirler. Bu sebeple hazırlanan görsel öğelerin boyutları yanlış şekilde boyutlandırılmamalı, hazırlanan görsel öğeler öğrencilerin görsellerin boyutlarını doğru algılayabileceği şekilde boyutlandırılmalıdır (Şahin & Turanlı, 2005).

Renk

Tasarımları oluşturan en temel öğelerden biri de renktir. Tasarımda kullanılan renklerin göze çarpan ilk öğe olması rengin önemini artırmaktadır. Bir tasarlayıcının renklerin bireyde uyandırdığı psikolojik etkiyi iyi biliyor olması gerekir çünkü renkler insanlarda farklı duygulara sebep olurlar. Çoğunlukla sıcak renkler bireylerde uyarıcı ve harekete geçirici etkiler uyandırırken; soğuk renkler ise rahatlatıcı ve dinlendirici etkiler uyandırır (Topaklı, 2012). Sıcak renkler, bireyleri uyarma ve neşelendirme niteliği taşırlar. Soğuk renklerse bireyleri yatıştırma ve dinlendirme niteliğine sahiptirler. Soğuk renkler, yüksek miktarda kullanıldıkları zaman sıkıcı, moral bozucu bir etki oluşturabilirler. Sıcak renkler de bireyleri şiddete yönelebilecek bir etki yaratabilirler. Sıcak renkler, sayfanın dışına çıkma hissi uyandırır ve daha öndeymiş izlenimi yaratırlar. Soğuk renklerse sıcak renklerin aksine uzaktaymış izlenimi yaratırlar (Becer, 2022). Renklerin kullanılırken birtakım kurallara hâkim olmak gereklidir. Bu kurallar: Koyu zemin rengi, açık şekil renginin meydana çıkmasına katkı sağlar. Bu sebeple zeminde koyu renk kullanmak yararlı olacaktır. Aşırı düzeyde fazla renk kullanmaktan kaçınılmalı çünkü bu durum karmaşaya neden olur. Bir öğretim materyalinde en fazla üç temel renk kullanılmalıdır. Kullanılan renkler içerik ögesine vurgu yapmalıdır (Perkmen & Tezci, 2011).

Boşluk

Tasarımı yapılan öğretim materyallerinde içeriğin ve görsel öğelerin yerleştirilme biçimleri öğrencilerin öğretim materyalinde karmaşaya düşmeyip onu anlaması açısından büyük öneme sahiptir. Boşluk, belirlenmiş bir çerçeve içerisindeki kullanım alanı dışında kalan yerlerdir. Öğretim materyali eğer bir ders kitabıysa ders kitabının sayfa yapısına bütünlükle bakıldığında görülen/hissedilen doluluk veya boşluktur. Bireylerin, ders kitabında mevcut olan bütün sayfa içindeki öğelerin rahat biçimde takibini sağlayabilmesi için hazırlanan ders kitabında boşluklara yer verilmesi bir zorunluluktur (Türkben, 2019). Bu boşluklar hazırlanırken şu hususlara dikkat etmek gerekir: Boşluklar, sayfa içerisinde çoğunlukla gözümüzün en az algılayabildiği kısımları taban alınarak oluşturulmalıdır. Ders kitabında gözümüzün en çok algılayabildiği kısım, %41 ile sol üst köşe; en az algılayabildiği kısım %14 ile sağ alt köşe şeklinde belirtilmiştir (Atmaca, 2006). Oluşturulan boşluklar, metinleri okuma kolaylığı sağlaması bakımından tutarlı biçimde düzenlenmelidir. Ayrıca oluşturulan boşluklar, öğrenciye ders kitabına da not alabilme olanağı sağlayabilmelidir (Kılıç & Seven, 2011).

Bütünlük

Bütünlük, bir görseli oluşturan öğelerin birlikte olduğunun varsayılmasını ve bir bütün şeklinde algılanmasını sağlayan öğeler arasındaki etkileşimdir. Farklı bir deyişle sözcükler ve nesneler bir aradayken anlamlı olurlar (Yalın, 2003). Öğeler ve öğelerin işlevleri arasında bulunan birliktelik bütünlük kavramını ortaya çıkarır. Bütünlük kavramına göre materyalde yer alan tüm öğeler ortak amaç için çalışmak zorundadır. Materyale fayda sağlamayan hiçbir yazı, soru, kısım, resim, araç, şekil, grafik vb. öğe materyalde yer almamalıdır. Bu sebeple materyal tasarımında aşırı detaydan ve gerekli olmayan öğelerin kullanımından kaçınılmalıdır (Kılıç & Seven, 2011). Ders kitaplarındaki grafiklerin tasarımında da bütünlük önemlidir. Bütünlüğün sağlanması için metinler ve görsel öğeler arasında etkileşim sağlanması zorunludur. Yapılan çalışmalar ders kitaplarında yer alan yazıyla aktarılan bilgilerin azaltılmasının, görsel öğelerin ve metin etkileşiminin üst düzeye çıkarılmasının öğrenmeye büyük ölçüde katkı sağlayacağını ortaya koymuştur (Alpan, 2004).

Yakınlık

Yakınlık birbiri ile ilgili öğeler arasında bağ kurulması için kullanılan ilkedir. Birbirine benzeyen kısımların, gözü benzeşik biçimde uyarması beynin gruplar oluşturmalarını sağlar. Bir sayfanın içinde birbiri ile alakası olan öğeler, bir arada algılanır; birbiri ile alakası olmayan öğeler ise ayrı bir şekilde gruplanır. Daha sonra gruplara ayrılan parçalar beyin tarafından bir araya toplanır ve parçalar arasında bütünlük sağlanır (Perkmen & Tezci, 2011). Yakınlık, ilişkilendirilmek istenen öğeler arasında bulunan zorunlu mesafe olarak ifade edilebilir. Bir görsel örüntü sisteminde birbiri ile yakın mesafede bulunan öğeler birbirleriyle ilişki içinde, birbirinden uzak öğelerse birbiri ile ilişkisi olmayan öğeler biçiminde algılanırlar. Ders kitaplarında ve öteki materyallerde birbiri ile ilişkisi bulunan öğelerin birbirlerine yakın biçimde oluşturulması bir zorunluluktur (Kılıç & Seven, 2011). Görsellerde dikkate değer bir diğer kısım ise satırlar arasında yer alan boşlukların okuduğuna ve anladığına olan etkisidir. Satırlar birbirine yakın biçimdeyse uzak mesafeden net biçimde okumak imkânsızdır. Satırlar birbirinden çok uzak ve gerekmeyen bir fazlalıkta boşluk bırakılmışsa satırlar birbirinden alakasız ve kopuk bir imaj oluşturlar (Demirel, Seferoğlu & Yağcı, 2001).

Denge

Denge, birbiri ile aynı olan ya da birbirinden farklı olan nesneler arasında bulunan uyumdur (Buyurgan, 2001). Tasarım öğeleri arasındaki iletişimin sağladığı etkileşimin tasarlanan ürünün tamamına dağılmış olması ile meydana gelen etkiye denge denir. Denge, tasarlanmış ürünlerdeki odak sahasının tasarlanmış ürünün tüm yönlerine benzer oranda dağılmasına olanak tanır. Tasarım ürününün içinde biçim, renk, doku, yön vb. nitelikler arası ilişkide bu niteliklerden herhangi birinin tasarımın amacından saparak ön plana çıkmamasına, ağır basmamasına ya da tasarımda ağırlık merkezinin bu niteliklerden biri üzerine odaklanmamasına dikkat etmek gereklidir (Dursun & Odabaşı, 2011).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı, 5. sınıf Türkçe ders kitaplarını görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirmektir. Bu genel amaca erişmek amacıyla aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmıştır. Ders kitaplarında;

1. Metnin içeriğini destekleyen görsel öğeler kullanılmış mı?
2. Görsel öğeler ile metnin içeriği tutarlı mı?
3. Görsel öğeler sayfa içerisine etkili biçimde yerleştirilmiş mi?
4. Görsel öğeler teknik özellikleri yönünden etkili kullanılmış mı?
5. Görsel öğeler öğrenciyi düşündürecek nitelikte mi?
6. Görsel öğelerin tasarımında yalınlık ve basitlik ilkesine uyulmuş mu?
7. Görsel öğeler öğrenci düzeyine uygun mu?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma, ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitaplarını görsel tasarım ilkeleri bağlamında değerlendirmeyi amaçlayan doküman incelemesine dayalı nitel bir çalışmadır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama metotlarının kullanıldığı, algılananların ve durumların kendi ortamında, gerçeklikle paralel ve bütüncül bir şekilde ortaya çıkarılmasına yönelik bir sürecin takip edildiği araştırmadır (Yıldırım & Şimşek, 2005). Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titiz biçimde ve bir sistem dâhilinde analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir. Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir. Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, deneye dayalı bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin & Strauss, 2008; Akt. Kırıl, 2020).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca onaylanan ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitapları oluşturmaktadır. 2023 yılında 2793 sayılı Tebliğler Dergisi'nde ilköğretim ve ortaöğretim ders kitaplarının listesi yayımlanmıştır. Bu yayınlar arasında Koza Yayınları, Anıttepe Yayınları, Anka Yayınları, Ata Yayınları, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları ve İlke Basım Yayınları yer almaktadır (MEB, 2023). Bu ders kitapları arasından Koza, Anıttepe, Anka ve Ata Yayınlarına ait Türkçe ders kitapları çalışma grubuna alınmıştır. Bu dört ders kitabının çalışma grubuna seçilmesinde kitapların okullarda aktif biçimde kullanılıyor olması etkili olmuştur. 5. sınıf Türkçe ders kitaplarının seçilmesinin temel sebebi ise, beşinci sınıfın ön öğrenmelerin kontrol edildiği ve yön verme özelliklerine sahip ikinci kademeye geçiş sınıfı olmasıdır. Çünkü Türkçe dersi ilköğretim birinci sınıfta başlayıp sekizinci sınıfa kadar devamlılığını sürdürmektedir. Beşinci sınıf ders kitapları hem önceki yılı içinde barındırması hem de bir sonraki yılın hazırlayıcısı olması noktasında büyük bir önem taşır. Beşinci sınıfın ilköğretim ikinci kademede yer alması, ilk dört yıla yön vermiş olması, bir sonraki eğitim kademesinin başlangıç noktası olması, dersin Türkçe öğretmenleri tarafından anlatılıyor olması 5. Sınıf Türkçe ders kitaplarının tercih edilme sebebi olmuştur.

Ders kitapları, “Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği”nin ilke ve ana kuralları bağlamında hazırlanmıştır. Hazırlanacak tüm ders kitaplarının hazırlanma ve değerlendirilme sürecinde bu yönetmelik kararları çerçevesinde ortak bir yol ortaya konmuştur. Ders kitaplarında yer alan tüm temalar aynı ilke ve kurallar çerçevesinde hazırlandığı için görsel tasarım ilkelerinin kullanılmasında temalar arasında önemli bir değişiklik olmayacağı varsayımından hareket edilmiştir. Bu bağlamda ders kitaplarında yer alan tüm temaların değerlendirilmesi yerine Doğa ve Evren teması seçilmiş ve değerlendirilmiştir. Doğa ve Evren temasının seçilmesinin temel sebebi ise en çok görsel ögenin bu temada yer alıyor olmasıdır.

Veri Toplama Aracı

Millî Eğitim Bakanlığı'na hazırlanan ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi amacıyla Şahin'in (2014) geliştirdiği “Görsel Tasarım Ögelerini Değerlendirme Rubrik”leri kullanılmıştır. Ders kitapları araştırmacı ile birlikte 3 alan uzmanı tarafından değerlendirilmiştir. Ayrıca, değerlendirme sürecinde ortak bir strateji belirlenerek yöntem konusunda görüş birliği sağlanmıştır. Bu aşamadan sonra uzmanlar ders kitaplarını rubriklere göre bağımsız olarak değerlendirmiştir. Değerlendirme sonuçları arasında uzmanlar arasında önemli bir farklılık olmamıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılan rubrikler 5 seçenekli olarak hazırlanmıştır. Ders kitapları rubriklerde belirtilen ölçütlere göre, 1-5 arasında bir puanla değerlendirilmiştir; 1.0–

1.8 hiç etkili değil, 1.9-2.6 çok az etkili, 2.7-3.4 orta düzeyde etkili, 3.5-4.2 oldukça etkili, 4.3-5.0 tamamen etkili olarak yorumlanmıştır. Veriler, alt amaçlara göre gruplandırılarak sunulmuştur.

Veri Analizi

Ders kitapları rubriklerde belirtilen ölçütlere göre, 1-5 arasında bir puanla değerlendirilmiştir. Veriler, alt amaçlara göre gruplandırılarak sunulmuştur. Bu verileri desteklemek amacıyla ders kitaplarından örnek görsellere yer verilmiş ve birlikte yorumlanmıştır. Araştırma raporu içerisinde ders kitaplarını hazırlayan yayınevlerinin adları, tekrar etmemek için alfabetik sıraya göre harflerle ifade edilerek kullanılmıştır. (A: Koza Yayınları, B: Anıttepe Yayınları, C: Anka Yayınları, D: Ata Yayınları).

BULGULAR

Bu bölümde ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri yönünden değerlendirilmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu bulgular araştırmanın alt amaçlarına göre yedi ayrı alt başlık halinde ele alınarak yorumlanmıştır.

Metnin İçeriğini Destekleyen Görsel Öğelerin Kullanılması

Metnin içeriğini desteklemek amacıyla kullanılan görsel öğelerin ders kitaplarına göre dağılımı bu bölümde yer almaktadır. Metnin içeriğini destekleyen görsel öğelerin kullanılması ile ilgili bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1
Metnin İçeriğini Destekleyen Görsel Öğelerin Kullanılması

Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5 Metnin içeriğini desteklemek için resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğelerden genellikle yararlanılmıştır.		
4 Metnin içeriğini desteklemek için resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğelerden çoğunlukla yararlanılmıştır.	A:2 B:2	
3 Metnin içeriğini desteklemek için resim/ fotoğraf ve haritadan çoğunlukla diğer görsel öğelerden kısmen yararlanılmıştır.	C:2 D:2	2
2 Metnin içeriğini desteklemek için resim, fotoğraf ve haritadan kısmen diğer görsel öğelerden çok az yararlanılmıştır.		
1 Metnin içeriğini desteklemek amacıyla resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğelere yer verilmemiştir.		

Tablo 1’e göre, Türkçe ders kitaplarında (A, B, C, D) metnin içeriğini destekleyici resim, fotoğraf ve harita kısmen diğer görsel öğeler çok az düzeyde kullanılmıştır. Ayrıca görsel öğeler sayısal yönden de konular arasında dengesiz kullanılmıştır. Bu bağlamda A ders kitabında 22 fotoğraf/resim kullanılmış, harita ve tablo hiç kullanılmamıştır. Bu öğeler sayısal açıdan konular ve alt konular arasında dengesiz kullanılmıştır. “Yıldızlar Gayet Memnun” adlı metinde (6) resim/fotoğraf kullanılırken “Dünyanın Beyaz Devleri Buzullar” adlı metinde (1) resim/fotoğraf kullanılmıştır. Diğer konular içinde kullanılan görsel öğelerin sayısı 1-4 arasında değişim göstermektedir. B ders kitabında 17 fotoğraf/resim kullanılmış, harita ve tablo hiç kullanılmamıştır. Bu öğeler sayısal açıdan konular ve alt konular arasında dengesiz kullanılmıştır. “Bu Nehir Bizim” adlı metinde (4) resim/fotoğraf kullanılırken “Okland Adası” adlı metinde (1) resim/fotoğraf kullanılmıştır. Diğer konular içinde kullanılan görsel öğelerin sayısı 1-5 arasında değişim göstermektedir. C ders kitabında 20 fotoğraf/resim kullanılmış, harita ve tablo hiç kullanılmamıştır. Bu öğeler sayısal açıdan konular ve alt konular arasında dengesiz kullanılmıştır. “Arının Sırrı” adlı metinde (3) resim/fotoğraf kullanılırken “Son Martı” ve “Gökyüzündeki Ateş: Kutup Işıkları” adlı metinlerde (1) resim/fotoğraf kullanılmıştır. Diğer konular içinde kullanılan görsel öğelerin sayısı 1-3 arasında değişim göstermektedir. D ders kitabında 6 fotoğraf/resim kullanılmış, harita ve tablo hiç

kullanılmamıştır. Bu öğeler sayısal açıdan konular ve alt konular arasında dengesiz kullanılmıştır. “Kiraz Yaylaları” ve “Rüzgâr” adlı metinlerde (2) resim/fotoğraf kullanılırken “Son Kuşlar” ve “Üç Fil” adlı metinlerde (1) resim/fotoğraf kullanılmıştır. Diğer konular içinde kullanılan görsel öğelerin sayısı 1-2 arasında değişim göstermektedir.

Görsel Öğelerle İçeriğin Tutarlı Olması

Görsel öğelerle metnin içeriğinin tutarlı olması ile ilgili bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2
Görsel Öğelerle İçeriğin Tutarlı Olması

Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5 Görsel öğeler genellikle metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci niteliktedir.		
4 Görsel öğeler çoğunlukla metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci niteliktedir.		
3 Görsel öğeler kısmen metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci niteliktedir.	A: 1 B: 1	
2 Görsel öğelerin çok azı metnin içeriğine uygun, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci niteliktedir.	C: 1 D: 1	1
1 Görsel öğeler metnin içeriğine uygun olmadığı gibi, içeriği özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirci nitelikte değildir.		

Tablo 2’ye göre Türkçe ders kitaplarında (A, B, C, D) görsel öğeler metnin içeriğine uygun, içeriği destekleyici, ana fikri özetleyici ve kazanımları gerçekleştirci nitelikte değildir. Ders kitaplarında metni desteklemek amacıyla metinle ilişkili resim, harita, grafik, şema, tablo vb. görsel öğelere yer verilmemiştir. A ders kitabında metin içinde kullanılan görsel öğeler anlatılan olaylar ile örtüşmemektedir. “Küçük Çam Ağacı” adlı metin içerisinde çam ağacının arkadaşlıklarından söz edilirken görselde buna yönelik ayrıntılara yer verilmemiş, anlatım ile ilgili olmayan görseller kullanılmıştır (Görsel öge 1).

Görsel Öge: 1. A ders kitabından örnekler

B ders kitabında görsel öğeler, metnin içeriği ile tutarlı değildir. “Bu Nehir Bizim” adlı metinde çocukların parkta olduğu ve sohbet ettiği anlatılırken görsel metinden bağımsızdır. Metindeki görseller genel olarak anlatılan olaylar ile örtüşmemektedir (Görsel öge 2).

Görsel Öge: 2. B ders kitabından örnekler

C ve D ders kitaplarında da metinde yer alan görsel öğeler genel olarak metnin içeriği ile örtüşmemektedir.

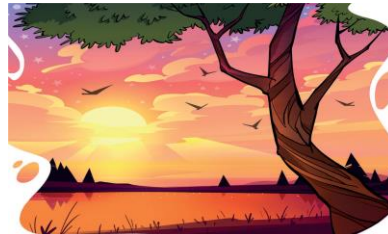
Görsel Öğelerin Teknik Özellikleri Yönünden Etkili Kullanılması

Ders kitaplarındaki görsel öğelerin teknik özellikler yönünden etkili kullanılması; görsel öğelerin rengi ve görsel öğelerin boyutları ölçütlerine göre değerlendirilmiştir. Görsel öğelerin rengi ile ilgili bulgular Tablo 3’te, görsel öğelerin boyutları ile ilgili bulgular da Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 3
Görsel Öğelerin Renginin Etkili Kullanılması

Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5 Görsel öğelerin renkleri amaca uygun kullanılmış ve önemli ayrıntıları vurgulamıştır.		
4 Görsel öğelerin renkleri çoğunlukla amaca uygun kullanılmış ve önemli ayrıntıları vurgulamıştır.	A: 1 B: 1	
3 Görsel öğelerin renkleri kısmen amaca uygun kullanmış ve önemli ayrıntıları vurgulamıştır.	C: 1 D: 1	1
2 Görsel öğelerin renkleri çok az düzeyde amaca uygun kullanılmış ve önemli ayrıntıları vurgulamıştır.		
1 Görsel öğelerin renkleri amaca uygun kullanılmadığı için önemli ayrıntılar vurgulamamıştır.		

Tablo 3’e göre, Türkçe ders kitaplarında (A, B, C, D) görsel öğelerin renkleri amaca uygun kullanılmamış, önemli ayrıntılar vurgulanmamıştır. A ders kitabında yer alan “Yıldızlar Gayet Memnun” metninde kullanılan görsel yıldızlarla alakasızdır, metinde sadece bir ağaç ve güneş görülmektedir. Görsel öğede dikkat çekilmek istenen unsur yıldızlardır ancak kullanılan renkten dolayı yıldızlar dikkat çekmekten uzaktır. Dikkat çekici unsur açık renkle verilmeli, bu durumda da zemin rengi koyu renk olmalıdır (Alım, 2011). Ancak görsel öğe tasarlanırken buna özen gösterilmemiştir. A ders kitabında yer alan “Gülden Güle Konur Zer Kelebekler” şiirinde keleklerin altın rengi olmasına vurgu yapılmış ancak kelekler görselde çok renkli biçimde yer almıştır (Görsel öğe 3). Bir materyalde en fazla üç temel renk kullanılmalı, çok fazla rengin bir arada kullanılması karmaşıklık yaratır (Gündüz & Odabaşı, 2004). Şiirde altın renkli keleklerle vurgu yapılmak istenmiştir ancak çok renkli keleklerin ön planda olmasından kaynaklı vurgulanmak istenen unsur geri planda kalmıştır. Görselin on beş renkten oluştuğu ve aşırı renkliliğin bulunduğu gözlenmiştir. Kullanılan renklerin gözü yorduğu belirlenmiştir. Tasarım denge ilkesine uygun olmayan bir biçimde hazırlanmıştır. Ayrıca oluşturulan görsel ile başlık, başlık ile metin, metin ile de görsel arasında tam bir bütünlük bulunmamaktadır.

Görsel Öğ: 3. A ders kitabından örnekler

B ders kitabında görsel öğelerin olması gerektiğinden daha renkli kullanılması ve kullanılan renklerin amaca uygun olmaması bir problem oluşturmaktadır. B ders kitabında kullanılan görsellerde kullanılan renkler, metindeki önem derecesi yüksek olan detayların vurgulanmasında etkili olamamıştır (Görsel öğe 4). Görsel öğelerin etki uyandırıcı olması ve verilmeye çalışılan iletiyi iletebilmesi için renklerin gerçeğe yakın, canlı, vurgulanmış olması önemlidir. Ayrıca kullanılan renklerin görsel öğeler ile zemin rengi çerçevesinde de bağlantılı olması son derece önem taşır

(Güven, 2006). Çünkü kitabı kullanan öğrenciler bozuk, alakasız renk düzeninden rahatsızlık duyabilir.

Görsel Öge: 4. B ders kitabından örnekler

C ve D ders kitaplarında da görsellerde kullanılan nesnelerin ve renklerin dengeli bir şekilde yerleştirilmediği ve orantıya da dikkat edilmediği tespit edilmiştir. Görseller, bazı metinlerde öğrenci düzeyine ve gerçeğe uygun biçimde, ancak bazı metinlerde de fazla renkli ve gerçeklikten uzak bir biçimde hazırlanmıştır. Bazı görsellerde ışık ve aydınlatma yetersiz olduğu için bu durum anlaşılabilirliği azaltmış ve görsellerin yeterince net olmamasına yol açmıştır. Kullanılan görsellerin bazılarının türü fotoğraf bazılarının ise türü resimdir. Kullanılan bu fotoğraf ve resimlerde renk unsuru abartılmıştır. Işık, gölge, doku, ton ve doğru renk kullanımı gibi unsurlar yetersiz olduğu için görseller öğrencide estetik bir duyarlılık geliştirecek nitelikte değildir.

Tablo 4
Görsel Öğelerin Boyutlarının Etkili Kullanılması

Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5 Görsel öğelerin boyutları gerçeğine uygun düzenlenmiş ve gerekli mesajı vurgulayıcı detay kullanılmıştır.		
4 Görsel öğelerin boyutları çoğunlukla gerçeğe uygun düzenlenmiş ve gerekli mesajı kısmen vurgulayıcı detay kullanılmıştır.	A: 2	
3 Görsel öğelerin boyutları kısmen gerçeğe uygun düzenlenmiş, gerekli mesajı vurgulayacak detay bazen kullanılmıştır.	B: 2	
2 Görsel öğelerin boyutları gerçeğe çok az uygun düzenlenmiş, gerekli mesajı vurgulayıcı detay çoğunlukla kullanılmamıştır.	C: 2	2
1 Görsel öğelerin boyutları gerçeğe uygun düzenlenmemiş ve gerekli mesajı vurgulayıcı detaylar kullanılmamıştır.	D: 2	

Tablo 4'e göre, Türkçe ders kitaplarında (A, B, C, D) metnin görsel öğelerinin boyutları gerçeğe çok az düzeyde uygun düzenlenmiş, gerekli mesajı vurgulayıcı detay çoğunlukla kullanılmamıştır. Tüm ders kitaplarında (A, B, C, D) yer alan metinler içerisinde fotoğraf ve resimlerin boyutları bütün sayfalarda birbirinden bağımsız ölçülerle hazırlanmıştır. Görsel öğelerin çoğunda dikkatin verilmesi beklenen ayrıntılar net ve açıklayıcı bir şekilde belirtilmemiştir. Görsellerde kullanılan öğeler konuya, gerçeğe ve güncelliğe uygun olarak konumlandırılmamıştır. Ayrıca görsellerde canlılar vücut oran ölçülerine uygun olarak çizilmemiştir.

Görsel Öğelerin Sayfa İçerisine Etkili Biçimde Yerleştirilmesi

Bu alt amaç, alan uzmanları tarafından görsel öğelerin sayfa içerisine etkili biçimde yerleştirilmesi; görsel öğelerin metnin yakınında yer alması, görsel öğelere gönderme yapılması ve görsel öğelerin sayfa içerisinde bölünmeden yerleştirilmesi ölçütleri açısından değerlendirilmiştir. Görsel öğelerin metnin yakınında yer alması ve görsel öğelere gönderme yapılması ile ilgili bulgular Tablo 5'te, görsel öğelerin sayfa içerisinde bölünmeden yerleştirilmesi ise tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 5
Görsel Öğelerin Metnin Yakınına Yerleştirilmesi ve Gönderme Yapılması

Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5 Görsel öğeler genellikle metnin yakınında yer almış ve göndermeler yapılmıştır.		
4 Görsel öğeler genellikle metnin yakınında yer almış ama bazen göndermeler yapılmıştır.	A: 2	
3 Görsel öğeler kısmen metnin yakınında yer almış ve bazen göndermeler yapılmıştır.	B: 2	2
2 Görsel öğeler kısmen metnin yakınında yer almış ve çok az göndermeler yapılmıştır.	C: 2	
1 Görsel öğeler genellikle metnin yakınında yer almamış, göndermeler yapılmamıştır.	D: 2	

Tablo 5'e göre, Türkçe ders kitaplarında (A, B, C, D) görsel öğeler kısmen metnin yakınında yer almış ve göndermeler çok az yapılmıştır. Ders kitaplarında metin içinde kullanılan görsel öğeleri açıklayan veya metin ile görselleri ilişkilendirmeye dönük göndermeler yapılmamıştır bu durum da metinle görsel öğe arasında bulunan bağdaşık ilişkiyi etkisiz kılmıştır. Hiçbir resim ya da fotoğrafta ilgili olduğu metne yönelik sorulan sorularda “yan taraftaki”, “aşağı taraftaki”, “yukarı taraftaki” tarzında yönlendirmeler kullanılmamıştır.

Tablo 6
Görsel Öğelerin Sayfa İçerisine Bölünmeden Yerleştirilmesi

Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5 Görsel öğeler sayfa içerisine bütünlüğü sağlayıcı bir şekilde bölünmeden yerleştirilmiştir.		
4 Görsel öğeler sayfa içerisine genellikle bütünlüğü sağlayıcı bir şekilde bölünmeden yerleştirilmiştir.	A: 4	4
3 Görsel öğeler sayfa içerisine kısmen bütünlüğü sağlayıcı bir şekilde bölünmeden yerleştirilmiştir.	B: 4	
2 Görsel öğeler sayfa içerisine çok az düzeyde bütünlüğü sağlayıcı bir şekilde bölünmeden yerleştirilmiştir.	C: 4	
1 Görsel öğeler genellikle sayfa içerisinde bölündüğü için bütünlüğü sağlamamıştır.	D: 4	

Tablo 6'ya göre, Türkçe ders kitaplarında (A, B, C, D) görsel öğeler sayfa içerisine genellikle bütünlüğü sağlayıcı bir şekilde bölünmeden yerleştirilmiştir. Görsel öğeler sayfalara doğru biçimde bölünmeden yerleştirildiği için iletişim engeli ortadan kalkmıştır. Ders kitaplarında kullanılan görseller bütünlük tasarım ilkesi dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Görsel Öğelerin Öğrenciyi Düşündürecek Nitelikte Olması

Ders kitaplarındaki görsel öğelerin öğrenciyi düşündürmesi ile ilgili bulgular Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7
Görsellerin Öğrenciyi Düşündürecek Nitelikte Olması

Ölçütler	Ders kitapları	ORT.
5 Görsel öğeler ilgi ve dikkat çekici, bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici niteliktedir.		
4 Görsel öğeler çoğunlukla ilgi ve dikkat çekici bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici niteliktedir.	A: 2	

3	Görsel öğeler kısmen ilgi ve dikkat çekici, bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici niteliktedir.	B: 2 C: 2 D: 2	2
2	Görsel öğeler çok az düzeyde ilgi ve dikkat çekici, bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici niteliktedir.		
1	Görsel öğeler ilgi ve dikkat çekici olmadığı gibi bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici nitelikte de değildir.		

Tablo 7'e göre, Türkçe ders kitaplarında (A, B, C, D) görsel öğeler, çok az düzeyde ilgi ve dikkat çekici, bilgiye yönlendirici ve araştırma yapmaya fırsat verici nitelikte kullanılmıştır. Ders kitaplarında kullanılan görseller, metnin amacına ve öğrenci düzeyine uygun, öğrencinin dikkatini çekecek nitelikte ve anlaşılır biçimde kullanılmamış, görseller öğrencilerin sanatsal gelişim düzeylerine uygun biçimde tasarlanmamıştır. Ders kitaplarında metnin anlaşılmasını destekleyecek ve metnin kolay anlaşılmasını sağlayacak kadar görsel kullanılmamıştır. Örneğin, A ders kitabında Okland Adası adlı metinde (1) görsel kullanılmıştır. Kullanılan görselle öğrencilerde anlatılan adaya yönelik bir merak uyandırılmamış, öğrenciler keşfetmeye ya da araştırmaya yönlendirilmemiştir (Görsel öge 5). B ders kitabında da Son Martı adlı metinde (1) görsel kullanılmıştır. Kullanılan görselle öğrencilerde nesli tükenmekte olan hayvanlara yönelik bir merak uyandırılmamış, öğrenciler keşfetmeye ya da araştırmaya yönlendirilmemiştir (Görsel öge 6).

Görsel Öge: 5. A ders kitabından örnekler

Görsel Öge: 6. B ders kitabından örnekler

C ve D ders kitaplarında da öğrenciyi düşündürücü görsel öğelere çok az düzeyde yer verilmiştir. Bu bağlamda tüm ders kitapları benzerlik göstermektedir.

Görsel Öğelerin Tasarımında Yalınlık ve Basitlik İlkesine Uyulması

Ders kitaplarındaki görsel öğelerin yalın, anlaşılır hazırlanmasına ve gerektirdiği kadar detay kullanılmış olmasına ilişkin bulgular Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8
Görsel Öğelerin Tasarımında Yalınlık ve Basitlik İlkesine Uyulması

Ölçütler	Ders kitapları	ORT
Görsel öğeler hazırlanırken yalın, anlaşılır hazırlanmasına ve mesajın gerektirdiği kadar detay kullanılmasına dikkat edilmiştir.		
4 Görsel öğeler hazırlanırken çoğunlukla yalın, anlaşılır hazırlanmasına ve mesajın gerektirdiği kadar detay kullanılmasına dikkat edilmiştir.	A: 2	
3 Görsel öğeler hazırlanırken kısmen yalın, anlaşılır hazırlanmasına ve mesajın gerektirdiği kadar detay kullanılmasına dikkat edilmiştir.	B: 2 C: 2 D: 2	2
2 Görsel öğeler hazırlanırken çok az yalın, anlaşılır hazırlanmasına ve mesajın gerektirdiği kadar detay kullanılmasına dikkat edilmiştir.		
1 Görsel öğeler hazırlanırken yalın, anlaşılır hazırlanmasına ve mesajın gerektirdiği kadar detay kullanılmasına dikkat edilmemiştir.		

Tablo 8'e göre, Türkçe ders kitaplarında (A, B, C, D), görsel öğeler hazırlanırken çok az düzeyde yalın, anlaşılır hazırlanmasına ve mesajın gerektirdiği kadar detay kullanılmasına dikkat edilmiştir. Ders kitaplarında kullanılan görseller, içeriği destekleyecek detaylara sahip biçimde oluşturulmamıştır. İçerik öğrenmeyi destekleyecek sayıda, amaca hizmet eder nitelikte ve metinde bütünlük oluşturacak çeşitlilikte görsellerle zenginleştirilmelidir (Yanpar, 2005). Hazırlanan ders kitaplarında bu durum dikkate alınmamıştır. Görseller verilmek istenen iletiyi açık biçimde vermemiştir. Bazı resimlerde aşırı detay kullanılırken bazı resimlerde hiçbir detaya yer verilmemiştir. Görsel öğelerde yer alan nesne ve figürler bilgi ve ayrıntılara ışık tutacak, benzerlik ve farklılıklara işaret edecek biçimde kullanılmamıştır. Ders kitaplarındaki bazı görseller konunun niteliğine bağlı olarak gerçek durumları yansıtıcı nitelikte değil, gereğinden basit bir biçimde tasarlanmıştır. Görsel bütünlüğü bozacak gereksiz öğe kullanımından kaçınılmamış ve pek çok gereksiz detaya yer verilmiştir. Konunun niteliğine bağlı olarak tekrar edilmesi gereken görseller dışında görsel tekrardan kaçınılmamış, çeşitli görsellerle metin zenginleştirilmemiştir.

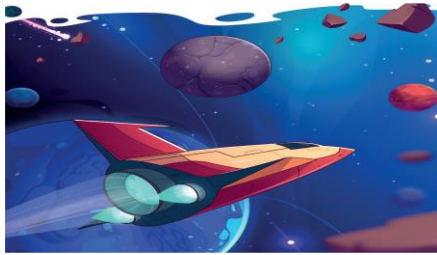
Görsel Öğelerin Tasarımında Öğrenci Düzeyinin Dikkate Alınması

Ders kitaplarındaki görsel öğelerin öğrenci düzeyine uygun, öğrencilerin yaşantılarına ve somut deneyimlerine uygun hazırlanmış olmasına ilişkin bulgular Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9
Görsel Öğelerin Tasarımında Öğrenci Düzeyinin Dikkate Alınması

Ölçütler	Ders kitapları	ORT
5 Görsel öğeler, öğrencilerin yaşantılarına, onların somut deneyimlerine uygun biçimde tasarlanmıştır.		
4 Görsel öğeler, çoğunlukla öğrencilerin yaşantılarına, onların somut deneyimlerine uygun biçimde tasarlanmıştır.	A:2	
3 Görsel öğeler, kısmen öğrencilerin yaşantılarına, onların somut deneyimlerine uygun biçimde tasarlanmıştır.	B:2	2
2 Görsel öğeler, çok az öğrencilerin yaşantılarına, onların somut deneyimlerine uygun biçimde tasarlanmıştır.	C:2	
1 Görsel öğeler, öğrencilerin yaşantılarına, onların somut deneyimlerine uygun biçimde tasarlanmamıştır.	D:2	

Tablo 9'a göre, Türkçe ders kitaplarında (A, B, C, D) görsel öğeler, çok az düzeyde öğrencilerin yaşantılarına, onların somut deneyimlerine uygun biçimde tasarlanmamıştır. Ders kitaplarında kullanılan görseller dinamik ve dikkat çekmeye yönelik görsel düzen çerçevesinde ve metin birlikteliği içinde tasarlanmamıştır. A ders kitabında kullanılan görseller, hedef kitle ile uyumlu, güdülemeye dönük, etki uyandıracak nitelikte, ilgi çekici ve sahip olunan ilgiyi canlı tutmaya yönelik bir tasarıma sahip değildir (Görsel öge 7). B ders kitabında kullanılan görsellerinin tasarımı, görsel tasarım öge ve ilkelerine uygun, etkili bir biçimde tasarlanmamıştır (Görsel öge 8).

Görsel Öge: 7. A ders kitabından örnekler

Görsel Öge: 8. B ders kitabından örnekler

C ve D ders kitaplarında da görsel öğelerin öğrenci düzeyine uygunluğu çok az düzeyde dikkate alınmıştır. Bu bağlamda ders kitapları benzer nitelik göstermektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu bölümde 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında kullanılan görsellerin görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirilmesine ilişkin elde edilen bulguların, mevcut kuramsal alanyazın desteğiyle tartışılması ve yorumlanması amaçlanmıştır. Özellikle Türkçe ders kitaplarındaki görsellerin değerlendirilmesi konusundaki çalışmaların sınırlı olması nedeniyle alanyazında konuya yakın yapılan araştırmaların sonuçlarından faydalanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, Türkçe ders kitaplarında görsel öğe olarak en çok resim/fotoğraf kullanıldığı görülmektedir. Görsel öğe sayıca en az D, en çok A ders kitabında yer almıştır. A, B, C ve D ders kitaplarında hiç tablo kullanılmamıştır. Ders kitaplarında yalnızca etkinliklerde şema, grafik, bulmaca, kavram haritası, kavramsal karikatür, kavram ağı vb. görsel öğelere yer verilmiştir. Ayrıca bazı alt konularda çok sayıda görsel öğeye yer verilirken bazı alt konularda görsel öğelere hiç yer verilmemiş ya da yetersiz sayıda yer verilmiştir. Bu bulgu, ders kitaplarında görsel öğelerin plansız ve yetersiz biçimde kullanıldığını göstermektedir. Kitaplarda kullanılan görsel öğeler metinlerin anlaşılmasına kısmen yetecek kadar kullanılmıştır ve görseller sözel metnin anlaşılmasını kısmen desteklemektedir. Ders kitaplarında fotoğraf ve resimler dışında çeşitli görsel öğeler de yer almalıdır. Karikatürler, grafikler, şemalar, tablolar ve haritalar anlatıma yardımcı olacak diğer görsel öğeler arasında yer almaktadır (Kılıç & Seven, 2008). Elde edilen bulgulara göre ortaokul 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında genellikle resim ve fotoğraf kullanılmakta ve bu görsellerin yeterli olduğu düşünülmektedir. Ders kitaplarında konuyu yansıtan yaratıcılığı geliştirmeye dönük, öğrencinin öğrenme seviyesi ile uyumlu, canlı ve ilgi çekici olan resim ve fotoğraflarla beraber grafik, şema, plan, harita ve diğer görsel öğelerden de yararlanılmalıdır (Eşgi & Dursun, 2008). Türkçe ders kitaplarında kullanılan bütün görsel öğeler, öğrencilerin; yazma, görsel okuma, ana dilini etkin kullanabilme yetilerini ve sözcük dağarcıklarını geliştirme noktasında büyük bir role sahip olmasının yanında, öğretim sürecini sıkıcı ve tekdüze olmaktan da çıkarabilecek özelliklere sahiptir (İlhan & Yazar, 2021). Varışoğlu, Şeref, Gedik & Yılmaz (2014) tarafından yapılan araştırmada deyim ve atasözlerinin öğretimi sürecinde kullanılan karikatürlerin başarılı olma durumuna etkisi araştırılmış, araştırmaya dâhil olan öğrencilerden karikatür kullanılarak ders anlatılan öğrenci grubunda anlamlı düzeyde bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, Türkçe öğretiminde görsel kullanmanın dört temel dil becerisinin kazandırılmasına büyük katkı sağladığını ve öğrencilerin kelime hazinesini genişlettiğini ortaya koymaktadır.

Elde edilen bulgulara dikkat edildiğinde kitaplarda kullanılan görsel öğelerin, metin ile tutarlı, metnin içeriğine uygun, metni özetleyici, ana fikri destekleyici ve kazanımları gerçekleştirici nitelikte kullanılmadığı ortaya çıkmıştır. Metindeki görseller genel olarak anlatılan olaylar ile örtüşmemektedir. Kullanılan görsel öğeler içerikle çoğunlukla tutarlı değildir ve anlatılan durumlardan bağımsız olarak tasarlanmıştır. Bu görsel öğeler, metnin açıklanmasına ve bilgiye dikkat çekilmesine önemli bir katkı sağlamamıştır. Ders kitapları öteki çocuk kitaplarından farklı bir biçimde resimlenir. Ders kitaplarındaki resimlemeler, metinle ilişkili olarak bilgilendirmeyi sağlama amacıyla oluşturulmalıdır. Resimlemenin metinle ilişkisinin yüksek düzeyde olmasının yanı sıra çocuğun ilgisini yüksek tutmayı sağlayacak estetik değere de sahip olması şarttır. Resim-metin ilişkisi olmasına rağmen estetik değer taşımayan bir resimlemenin faydasından söz edilemez (Aşçı, 2014). Resimlerin anlaşılır, güzel ve metinle ilgili olması, estetik değer barındırması zorunludur (Gönen, Katrancı, Uygun & Uçuş, 2011). Kitaptaki resimler isteklendirmeyi artırmakla beraber, eğlence kaynağı olmalı, öğreticiliği yüksek düzeyde olmalı ve çocuklara estetik değer kazandıracak nitelikler barındırmalıdır (Sarı, 2006). Çocuk metinlerde okuduğu hadiseleri resimlerde de görmek ister. Resimlerin metindeki içerik ile çelişmemesi, olumsuz anlamlandırmalara neden olmaması bir gerekliliktir. Resimdeki anlatılanlar, metinde anlatılan olayları göstermenin de ötesinde, metnin

planlaması ya da ana düşüncesiyle bağdaşan ve buna paralel bir biçimde taze ve etkili ayrıntılara da sahip bir yerde olmalıdır (Dal, 2019).

Elde edilen bulgular incelendiğinde, tüm ders kitaplarında (A, B, C, D) görsel öğelerin boyutlarının çok az düzeyde uygun kullanıldığı ve görsel öğelerde gerekli mesajı vurgulayıcı detayların çoğunlukla kullanılmadığı görülmüştür. Görsel bağlantıları en etki edecek biçimde aktarmanın temel taşlarından biri de doğru boyutlandırma değildir. Materyaldeki görsel öğeler gerçek yaşamdaki boyutları ile oluşturulduysa öğrenci bu öğeleri ve aralarındaki bağlantıyı daha hızlı algılar. Doğru boyutta oluşturulan öğeler, oluşturulmayan öğelere göre daha tertipli ve net biçimde algılanır. Ortaya çıkarılan bu düzenleme öğrenmeyi çabuklaştırır (Kılıç & Seven, 2011). Resimler de metinlerde olduğu gibi bir bütünlük oluştururlar. Resim-metin bağlantısının üç değişik biçimde olması mümkündür: Resim ve metin ortak sayfayı paylaşır veya birliktedir. Öğrenci metni okur ve aralıklarla da resimlere göz gezdirir veya resimlere göz gezdirir o esnada da metni okur. Böylelikle metinde anlatılan olaylar ve durumlarla, öğrencinin resimlerde görmüş olduğu olaylar ve durumlar birbirini destekleyerek örtüşmeyi sağlar. İkinci olarak da resim önceki sayfada, metin ise bir sonraki sayfada sunulur. Bu oluşumda ise çocuk öncelikli olarak metnin ne şekilde ilerleyeceğini ön görmeye çalışır. Bu tür oluşumlar, öğrencilerin tahmin yürütme, olacak olayları ön görme, yordama gibi yeteneklerini üst düzeyde aktifleştirebilmesini amaçlamaktadır. Üçüncü olarak da sayfada öncelikle metin, sonrasında ise resim verilir. Bu oluşumda ise öğrenci öncelikli adım olarak metni okur; okuma sonrasında ise okumuş olduğu kurguyu resim kanalı ile pekiştirir (Bağcı, 2007). Ders kitaplarında ele alınan metinler çerçevesinde şemalara, grafiklere, bulmacalara, kavram haritalarına, kavramsal karikatürlere, kavram ağlarına vb. görsel öğelere yer verilmediği görülmüştür. Ders kitaplarında bazı alt konularda çok fazla görsel öğe kullanılırken bazı alt konularda ise hiç görsel öğeye yer verilmediği ya da tek bir görsel öğeye yer verildiği görülmüştür. Araştırmanın bulguları 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında görsel öğelerin belli bir plan dâhilinde ve özen gösterilmeden kullanıldığını göstermektedir. Yazılı metni destekleme adına kullanılacak görsel öğelerin öncesinde bir plan çerçevesinde yerleştirilmesi ve bu durumdan yola çıkılarak metnin içine yerleştirilmesi doğru bir tasarım için çok büyük bir önem taşır (Yanpar, 2005). Ders kitaplarında görsel öğeler plansız oluşturulmuştur ve yeterli etkiyi uyandırmaktan uzaktır. İçeriği desteklemek amacıyla her yazılı metin için sadece resim ve fotoğraf kullanılmıştır. Grafik ve görsellerin öğrenmeyi etkileme gücü ile ilgili yapılan bir araştırmada fotoğraf, çizim ve diğer grafik öğelerinin ders kitaplarında büyük bir önem taşıdıkları ortaya çıkmıştır. Yine aynı araştırma bağlamında öğrencilerin ders kitaplarına yönelik beklentileri saptanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre grafikler/görseller, bireylerin ilgi alanlarına giren konular, örgütlenmiş motifler, kelimeler ve tasarım ilk beş sırada yer almıştır (Julie ve Earl, 1997; Akt. Şahin, 2014).

Araştırmanın bulgularına göre ders kitaplarında görsel öğelerin renk barındırmasına çok az özen gösterildiği görülmüştür. Kullanılan renkler çoğunlukla belirlenen amaçtan bağımsız biçimde kullanıldığı için renkler vurgulaması gereken detayları vurgulamaktan uzaktır. Kullanılan görsel öğeler ile zeminde kullanılan renkler arasında ahenk sağlanmaya çalışılmamıştır. Bazı görsellerde çok fazla renk kullanılmasından dolayı dikkat çekilmesi hedeflenen olaylara ya da kişilere yeterli düzeyde vurgu yapılamamıştır. Eğitimciler bireylerin öğrenme süreçlerinde görsel yolla öğrenmenin etkili öğrenme seçeneklerinden biri olduğu üzerinde dururlar. Eğitimde kullanılan ders kitapları incelendiğinde; öğrencilere verilen ders kitaplarında resimleme, tipografi ve iç sayfaları da içinde barındıran kısımlardaki görsel düzenlemelerde pek çok problemin olduğu ortaya çıkmaktadır. Ders kitaplarında görsel düzenin oluşumunu sağlayan ve dikkat edilmesi gereken en temel kavramlardan biri resimlemedir. Ders kitaplarındaki resimlemelerin, haritaların vb. görsel elemanların oluşturulmasında kullanılan renklerin, aktarılan verilerin algılanması açısından etkisi bilim insanlarınca denetlenmiştir. Etkisi fazla olan renklerin başarılı biçimde kullanılması, renk kalitesi yüksek resimlemelerin yapılması öğrenmeyi hızlandırırken, renk kalitesi düşük resimlemelerin

yapılması öğrenciyi kitaptan soğutmaktadır (Özdemir, 2005). Kaliteli bir resimleme için, çizer metni iyi anlamlandırmalı, alan ve kişileri bu bağlam çerçevesinde oluşturmalıdır. Günümüzde teknolojinin de gelişmesiyle birlikte ders kitaplarının photoshop programı kullanılarak renklendirilmesi yaygınlaşmış durumdadır. Basım olarak düşünüldüğünde bu programda resimlerin çok daha parlak, düzeltilmeye uygun ve anlaşılır görüldüğü bir gerçektir fakat bunun yanında renkli kalemle veya farklı resim boyama teknikleriyle okul kitaplarımız zenginleştirilebilir (Uzun, 2020). Bazı resim ya da fotoğrafların gerçeklikten uzak bir canlılıkta kullanılmış olması sebebi ile bu görseller, ayrıntıları ön plana çıkarmakta hiçbir etki gösterememiştir (Karataş & Yapıcı, 2006).

Ders kitaplarında görsel öğelerin sayfa içerisinde genellikle çok dağınık ve karışık kullanıldığı, görsel öğelerin yerleşiminde konu ya da sayfa başına, kitabın orta kısmına, sayfa sonuna pek dikkat edilmediği, görsellere sayı ve büyüklük bağlamında özen gösterilmediği ve sayfalar arasında herhangi bir dengeye dikkat edilemediği görülmüştür. Ancak hiçbir görselin bölünmediği, tek bir sayfada bütün olarak yer aldığı görsellerin bütünlüğünün korunmasına dikkat edildiği görülmektedir. Farklı yayınevleri tarafından hazırlanmış olan ders kitaplarında renklerin kullanım biçimleri, görsel öğelerin boyutlandırılması, görsellerin içerisinde yer alan öğelerin konumlandırılması, görsellerin seçilmesini kolaylaştıran nitelikler bağlamında kitaplar arasında büyük ölçüde ayrılık bulunmamaktadır. Görsel öğelerin boyutları genellikle gerçeklikten uzak biçimde oluşturulmuş, benzer özellikler ve farklı özellikler ayırt edilmekten uzak, mesajlar etki yaratmaktan uzak ve ön plana çıkması gereken ayrıntılara önem verilmeden oluşturulmuştur.

Görsel öğretim materyalleri, öğrencilerin görsel okumalarının gelişip artmasında ve bazı bilgi yapılarının aktarılmasında büyük bir önem taşır. Nitelikli biçimde hazırlanmış grafik ve resimler okuyacak bireyin dikkat seviyesini artırır ve aktarılan bilgi yapılarının önem derecesini yükseltir. Aktarılan bilgilerin işlevsel olmasını sağlayarak metnin okunma sayısını artırır (Yalın, 1966). Ders kitaplarında kullanılan; resim, fotoğraf, şema, vb. görsel öğeler, öğrencinin imge kuvvetini artırır, öğrencinin heyecanlanmasını sağlar, onların estetik algılarını değiştirir ve öğrenmeye karşı büyük ölçüde istek uyandırır (Alpan, 2004; Keser, 2004). Görsel öğelerin böyle bir etkisinin var olmasına karşın hazırlanan ders kitaplarında görsel öğelerin çok az seviyede ilgi ve dikkati artıracak, bilgi için yol gösterici olacak, araştırma incelemeye olanak tanıyacak nitelikte kullanıldığı görülmüştür. Araştırmacılar yapmış oldukları araştırmalarda görsel tasarımın hiçbir ders kitabında tam anlamıyla uygulanmıyor olduğu sonucunu ortaya çıkarmışlardır (Alpan, 2004; Eşgi & Dursun, 2008; Keser, 2004). Keser (2004) yapmış olduğu bir araştırmada bazı ders kitaplarında görsel öğelere yeterli düzeyde yer verilmemiş olduğunu, görsel öğelerin ileti aktarmakta herhangi bir katkısının bulunmadığını, görsel öğelerin olması gerektiği ölçüde renkli kullanılmadığını ve kullanılan görsel öğelerin okumayı zaman zaman zorlaştırdığını ifade etmektedir. Sözü edilen araştırma sonuçları ile bu araştırma sonuçlarının birbiri ile benzeşik ve dengeli olduğu görülmektedir. Ders kitaplarında verilen iletinin gücünün artırılması amacıyla tablolar, grafikler ve resimler gibi pek çok öğe kullanmak mümkündür. Metnin içerisinde bulunan görsel öğelere göndermelerde bulunması ve görsel öğelerin de yazılı olan metne etkin şekilde destek verecek bir niteliğe sahip olması beklenir (Hartley, 1990; Akt. Şahin, 2014).

İlköğretim kademesindeki ders kitapları içerisinde yer alan görsel öğelerin öğrenme sürecine büyük bir etkisi vardır. Kullanılan görsel öğelerin metin ile bağdaşık biçimde oluşturulması, aktarılan içerik ile uyumlu olması, içeriğe destek sağlaması açısından büyük önem taşır. Öğrencilerin dikkat seviyesini artırması ve dikkatini canlı tutması, metinlerin okunabilirliğini artırması ve sağlanan akış düzenini basitleştirmesi amacıyla görsel öğelerin sayfaya etkin biçimde konumlandırılması görsel öğelerin etkili olması açısından önemlidir (Güven, 2006). Ders kitaplarında görsel öğelerin kullanım biçiminde aktarılan hiçbir özelliğe dikkat edilmemiştir. Ders kitapları öğrenci için bir zorunluluk olmamalı aksine onun istekle ulaşabileceği, öğrenme merakını giderebileceği ve öğrendiklerini uygulama istencini yaratan bir kaynak konumunda olmalıdır. Ders kitabının görsel öğeleri ne kadar

anlamli ve etkili bir şekilde kurgulanırsa öğrenci ile kitap arasındaki ilk iletişim de o kadar anlamli ve etkili olur (Ünder, 2013). Öncelikli olarak metnin, üst tarafındaki, yan tarafındaki ya da alt tarafındaki birkaç görsel ögenin varlığı durumunda hangi ögeye göndermenin yapılacağı net bir biçimde ifade edilmelidir. Ters bir durumda metin ile görseli bağdaştırmaya çalışan öğrenci çelişki içinde kalarak bağlantı kuramaz. Kitapta kullanılan görsel ögeler, anlattığı metnin yakınında bulunursa öğrenci metni okurken metnin yanında yer alan görselleri hafızasına kaydeder ve metinde yer alan bilgiyi hatırlamaya çalıştığı anda görsel hafızasını etkinleştirerek metninle ilgili çağrışım yapabilir. Böylece görselle bağlantı kurduğu için öğrenci hem daha kolay öğrenir hem de gerek duyduğunda bilgiye daha hızlı erişir (Karataş & Yapıcı, 2006). Yapılan bir araştırmada, bazı ders kitaplarında görsel ögelerin metinler ile paralel olduğu ancak bazı kitaplarda ise hiçbir paralellik bulunmadığı, haritalar ve bazı grafiklerde kullanılmış renklerin birbiri ile yakınlık gösterdiği için gözün seçme niteliğini ortadan kaldırdığı sonucu meydana çıkmıştır (Yalın, 1966).

Ders kitaplarının hazırlanmasında öğretim programını dikkate alma, görsel düzenlemeye yer verme, tasarıma özen gösterme, fiziki yapı, içerik, dil ve anlatım gibi pek çok niteliğe dikkat etme bir zorunluluktur (Kuzu & Yıldırım, 2008). Öğrenme düzeyini artıran ana prensiplerin başında kitabın eğitici olma niteliği gelmektedir. Öğrencinin, ders kitaplarındaki tüm yönlendirici niteliklerden faydalanabildiği sürece bilgiye erişme ve bilgiyi kullanabilme becerisi artacaktır. Bundan dolayı bir ders kitabı, hazırlanma sürecinde bilimsel içerikten yararlanma, dil bilgisi kurallarına özen gösterme, eğitici tasarımı ön plana çıkarma ve görselleri belirli düzen çerçevesinde oluşturma bakımından özenle oluşturulmalıdır. Ancak yapılan araştırmalar sonucunda hazırlanan ders kitaplarının büyük bir çoğunluğunun biçimlenme, tasarlanma ve içerik seçimi bağlamında eksik olduğu ve yeniden göz atılması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır (Çalık, 2001).

Görsellik, gündelik yaşamda olduğu kadar eğitim yaşamında da gittikçe ön plana çıkmaktadır. Görsel ögeler, bir başına da kullanılsa bir metni desteklemek için de kullanılsa öğrenmeye büyük bir katkı sağlar. Pek çok birey öğrenmesinde yazıdan çok görsel ögelerin etkili olduğunu söylemektedir. Görsel ögelerin bir iletme materyali olarak yazılı materyallere nazaran daha yaygın ve evrensel olduğu söylenebilir. Bireyler, belli konularda bilgiye ulaşma yeteneğini ders kitaplarının görselleriyle paralel olarak nitelendirmektedir. Görsellerle öğrenmek, öncelikli olarak ilköğretim seviyesinde olan çocuklar açısından işitmekle sağlanan öğrenme düzeyinden daha yüksektir. Kitapta yer alan iyi hazırlanmış görsel ögeler öğrenme hızını artırır. Bundan dolayı kitapta yer alan resimler isteklendirmeyi artırmalı, metin ve olaylar ile uyumlu olmalı ve içinde estetik değer barındırmalıdır (Atmaca, 2006). Görsel ögelerin verilmek isteneni anlamaya yardım etme, dikkat çekici olma, isteklendirmeyi artırma, soyut ve karmaşa oluşturan kavram yapılarını açıklar nitelikte olma, kolaylıkla yorumlanabilecek düzeyde olma, hatırlamada kolaylık sağlama gibi pek çok faydası vardır. İçinde bulunduğumuz süreçte yazılı ders materyallerinin resimlendirilmesinde belirli düzeyde bir artma olduğu görülmektedir ancak artan bu oranla hazırlanan resimlerin kalitesinin de artmasında paralel bir artış yoktur (İşler, 2003). Kaptan ve Kaptan (2004) ders kitaplarında ortaya çıkan tasarımsal problemler ve bireylerin öğrenme sürecine olan etkisi üzerinde durmuşlardır. Araştırmadan elde edilen bulgular çerçevesinde ders kitaplarında, içerikte yer alan sorunlarla beraber, bireylerin öğrenmesini kötü anlamda yönlendiren tasarım problemlerinin de var olduğu meydana çıkmıştır. Bir de ders kitaplarının kapaklarındaki tasarım, oluşturulan tipografi, kullanılan kâğıt ve baskı kalitesi, ciltlemede yapılanlar ve grafikteki tasarımlar bağlamında da problemlerinin varlığı saptanmıştır. Ders kitaplarındaki görsel ögelerin çoğunlukla belirli bir düzen oluşturulmadan konumlandırılması, sayfadaki tüm boşlukların doldurulmaya çalışılması, gerekli olmayan süslerin kullanılıyor olması, renklerin doğru seçilmiyor oluşu, yazıların okunmasında yaşanan problemler, görsellerin sadelikten ve yalınlıktan uzak olması temel problemlerdir. Sözü edilen araştırmada elde edilen bulgularla yapılan bu araştırmada elde edilen bulguların birbirini destekleyecek nitelikte olduğu görülmektedir. İki araştırma sonuçlarında da görsel tasarım ilklerinin kullanımına yönelik

ortaya çıkan problemler benzeşiktir. Karababa'ya (2005) göre, ülkemizde hazırlanmış ders kitaplarında kullanılan görseller metni tamamlar nitelikte, açıklamaya gerek kalmayacak nitelikte ve anlamlandırmayı güçlendirecek nitelikte oluşturulmamıştır. Yapılan araştırmalara göre ülkemizde hazırlanan ders kitaplarındaki görsel tasarımlarla ilgili önemli problemler vardır. Türkçe ders kitaplarının dışında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onay verilmiş pek çok ders kitabı da aynı görsel tasarım problemlerini içinde barındırmaktadır. Yaşanan değişimler itibarıyla ders kitaplarındaki içerik ögesinde değişime gidilmiş, ders kitapları çeşitli kuram ya da yaklaşımlar dikkate alınarak tekrar oluşturulmuş ama görsel tasarım bağlamındaki problemler düzeltilmemiş ve olduğu şekliyle sürdürülmüştür (Dane, Doğan & Balkı 2004; Eşgi, 2005; Güzel, Oral & Yıldırım 2009; Keser, 2004).

Ders kitaplarının hazırlanmasında aynı ilke ve ölçütler kullanılıyor olmasına karşın hem aynı ders için hazırlanmış olan ders kitapları arasında hem de farklı dersler için hazırlanmış olan ders kitapları arasında uyum sağlanamamıştır. Yine elde edilen bulgulara göre ders kitaplarında kullanılan görsellerde, görsel tasarım ilkeleri doğru, etkin ve birbirleriyle bağdaşık biçimde kullanılmamıştır. 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında, tablo, şema, grafik, kavram haritası, bulmaca, kavramsal karikatür vb. görsel öğeler hiç kullanılmamıştır. Değerlendirilen ders kitaplarındaki metinlerde kullanılan görsel öğeler konulara göre denge oluşturacak biçimde kullanılmamış ve bazı görsel öğeler içerik ile bağdaşıklık sağlamamış, içeriği destekler nitelikte oluşturulmamıştır. Görsel öğeler sayfada dağınıklık yaratacak biçimde konumlandırılmış, bazen konu ya da sayfanın başında, bazen sayfanın ortasında, bazen de sayfanın sonunda yer almıştır (Alkan, 2005). Görsellerin büyüklük oranları dikkate alınmamış, kullanılan görseller sayısı ve büyüklüğü bakımından sayfalar arasında denge sağlayacak biçimde dağıtılmamıştır. Görsel öğeler genellikle bölünmemiş, tek bir sayfada yer alacak biçimde tasarlanmıştır.

Ders kitaplarının içinde siyah beyaz resimlere hiç yer verilmemiş, hiçbir resimde tek renk kullanılmamış, bütün resimlerde en az dört beş renk kullanılmıştır. Bazı resimlerde kullanılan renkler gereğinden fazla canlı tutulmuştur. Gereğinden fazla canlı renk kullanılması kullanılan resmin gerçeklikten uzaklaşmasına yol açar (Alım, 2011). Bazı resimlerde de renkler uyum sağlamayacak biçimde alakasız şekilde kullanılmıştır. Görsel öğelerin boyutları bazen gerçek boyutlara uyum sağlayacak biçimde oluşturulmuştur bazen de gerçekliğe aykırı biçimde oluşturulmuştur. Bir resimde filin insandan daha küçük boyutlandırılmıştır. Kitaplarda kullanılan görsel öğelerin, ilgiyi sağlama ve dikkati diri tutma, bilgi yapısına ulaştırmada rehber olma ve araştırmalarda bulunma, merak uyandırma konularında çok az etki uyandırdığı söylenebilir. Tüm ders kitaplarında (A, B, C, D) seçilen görsellerde öğrenci seviyesinin göz ardı edildiği saptanmıştır. Oluşturulan görsellerde gerçek yaşamın görsellere yansıtılmamıştır. Ders kitaplarında kullanılan görseller, genellikle yaşamdan kopuk ve yalnızca ders ve öğrenme sürecinin zorunlu birer parçası olarak algılanır (Ünver & Genç, 2013). Çalışma sonucunda değerlendirilen görsellerin, çocukların farklı yaşantıları tanıma, kendi yaşantılarının ürünü olma, somut yaşantılar kazandırma, eleştirel düşünebilme, hayal gücünü devindirebilme işlevlerini tam anlamıyla gerçekleştirememesi; görsel tasarım ilkeleri yönüyle öğrenci düzeyine uygun olmayan bu görsellerin sınıf seviyesine göre büyük farklılıklar göstermemesi ve görsellerde verilen iletilerin benzer amaçlara yönelik olması, elde edilen en önemli sonuçlar olarak sunulmuştur.

Ders kitaplarının hazırlanmasında dikkate alınması gereken temel ilkelerden biri görsel tasarım ilkeleridir. Ders kitaplarındaki görsel tasarım ilkelerine yönelik yanlışlar, problemler, yapılan çalışmalar da dikkate alınarak tespit edilmeli ve giderilmelidir. Ders kitapları hazırlanma ve değerlendirilme aşamasında görsel tasarım ilkelerini bütünlük oluşturacak biçimde ele alınmalı ve bütüncül bakış açısı ile yeniden değerlendirilmelidir (Şahin, 2014). Ders kitaplarını hazırlayacak bireyler belirli bir özen çerçevesinde seçilmeli ve bireylere kitap hazırlama aşamasına başlamadan belirli eğitimler ve seminerler verilmelidir. Ders kitaplarını incelenme ve değerlendirilmesi aşamasında tasarım konusunda uzmanlaşmış kişilerden yardım alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Alım, M. (2011). Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme dersinin önemi ve geliştirme sürecine yönelik öneriler. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 12(17), 243-262.
- Alpan, G. (2004). *Ders kitaplarındaki grafik tasarımının öğrenci başarısına ve derse ilişkin tutumlarına etkisi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Altay, E. (2021). *Ortaokul fen bilimleri ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aşçı, İ. (2014). *İlköğretim beşinci sınıf fen ve teknoloji ders kitabının içerik ve görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Atmaca, A. E. (2006). İlköğretim ders kitaplarında görsel tasarım ve resimleme. *Millî Eğitim Dergisi*, (35)171, 318-336.
- Aybek, B., Çetin, A. & Başarır, F. (2014). Fen ve teknoloji ders kitabının eleştirel düşünme standartları doğrultusunda analiz edilmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 313-325.
- Aycan, Ş., Kaynar, Ü. H., Türkoğuz, S. & Arı, E. (2002). *İlköğretimde kullanılan fen bilgisi ders kitaplarının bazı kriterlere göre incelenmesi* [Bildiri sunumu]. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi. ODTÜ, Ankara.
- Bağcı, H. (2007). *Dokuzuncu sınıf bilgi ve iletişim teknolojileri ders kitabının görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Becer, E. (2022). *İletişim ve grafik tasarımı* (13. baskı). Dost yayınevi.
- Buyurgan, S. (2001). Bir çocuğun altı-dokuz yaş arası çizgisel gelişimi. *Gazi Sanat Dergisi*, (5)2, 31 – 44.
- Çakır, A. (2006). *İlköğretim dördüncü sınıf matematik ders kitapları ile ilgili öğretmen görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çalık, T. (2001). *Türkçe ders kitaplarının biçim ve tasarımı, konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu, Türkçe 1-8* (3.baskı). Nobel Yayınları.
- Dal, O. (2019) *Mekânla ilişkisinde görsel iletişim tasarımı*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dane, A., Doğan, Ç. & Balkı, N. (2004). İlköğretim 7. sınıf matematik ders kitaplarının değerlendirmesi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 1-18.
- Demir, D. (2008). *İlköğretim 1., 2. ve 3. sınıf Türkçe ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine uygunluğu açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Demircioğlu, E. (2013). 9. sınıf Tarih ders kitabında yer alan görseller hakkında öğretmen görüşleri: Trabzon örneği. *Turkish studies international periodical for the languages, literature and history of Turkish or Turkic*, 8(7), 95-107.
- Demirel, Ö. & Kaya, Z. (2004). *Öğretmenlik mesleğine giriş* (4. baskı). Pegem Akademi.
- Demirel, Ö., Seferoğlu, S. & Yağcı, E. (2001). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme* (10.baskı). Pegem Akademi.

- Dursun, Ö. Ö. & Odabaşı, H. F. (2011). *Çoklu ortam tasarımı* (3.baskı). Pegem Akademi.
- Eşgi, N. & Dursun F. (2008). 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler öğretimi ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirilmesi. *G.Ü. Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22, 21-34.
- Eşgi, N. (2005). İlköğretim 5. sınıf Bilgisayar ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirilmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 4(165), 1302- 5600.
- Gezer, Ü. (2019). Çağdaş sanat ve tasarım eğitiminde görsel tasarım öğeleri ve ilkeleri. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(40), 595-614.
- Gezer, Y. (2007). *Farklı metinsel tasarım biçimlerinin ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin öğrenme ve algılamaları üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökdere, M. & Keleş E. (2004). Öğretmen ve öğrencilerin fen bilgisi ders kitaplarını kullanma düzeyleri üzerinde müfredat değişikliğinin etkisi. *Millî Eğitim Dergisi*, (5)161, 28-97.
- Gönen, M., Katrancı, M., Uygun, M. & Uçuş, Ş. (2011). İlköğretim birinci kademe öğrencilerine yönelik çocuk kitaplarının, içerik, resimleme ve fiziksel özellikleri açısından incelenmesi. *Eğitim Bilim Dergisi*, 36(160), 251-265.
- Gözütok, F. D. (2004). *Öğretmenliği geliştiriyorum* (2. baskı). Siyasal Yayınevi.
- Güçlü, N. & Topses, G. (2001). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu* (3. baskı). Nobel Yayınları.
- Gündüz, Ş. & Odabaşı, F. (2004). Bilgi çağında öğretmen adaylarının eğitiminde öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme dersinin önemi. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(1), 43-48.
- Güneş, F. (2002). *Ders kitaplarının incelenmesi* (1. baskı). Ocak Yayınları.
- Güven, S. (2006). Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme dersinin kazandırdığı yeterlikler yönünden değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 165-179.
- Güzel, H., Oral, İ. & Yıldırım A. (2009). Lise II Fizik Ders Kitabının Fizik Öğretmenleri Tarafından Değerlendirilmesi. *S.Ü. Ahmet. Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(27), 133-142.
- İlhan, E. & Yazar, İ. (2021). Temel eğitim Türkçe ders kitaplarındaki metin-görsel ilişkisinin görsel tasarım unsurları bağlamında incelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(52), 744-763.
- İşler, A.Ş. (2003). Yazılı ders materyallerinde illüstrasyon kullanımının dayandığı temel ilkeler ve sağladığı katkılar. *Millî Eğitim Dergisi* 7(157) 1301-7669.
- Kaptan, S. G. & Kaptan, A.Y. (2004). *Ders kitaplarındaki tasarım sorunları ve öğrencilerin öğrenme düzeyine etkisi* [Bildiri sunumu]. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz, Malatya.
- Karababa, Z.C. (2005). Avrupa'da anadili öğretimi Türkçe ve İngilizce anadili ders kitaplarının incelenmesi ve karşılaştırılması. *Millî Eğitim Dergisi* Sayı:167.
- Karataş, S.& Yapıcı, M. (2006). Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme dersinin işleniş ve uygulama örnekleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 311-325.
- Kavcar, N., Özkan, G., Arıkan, G. & Şengören, S. K. (2011). *Fizik öğretmen adaylarının 10. Sınıf Fizik kitabına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi* [Bildiri sunumu]. Türk Fizik Derneği 28. Uluslararası Fizik Kongresi (pp.371). 5-9 Eylül, Muğla.
- Kaya, Z. (2006). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme* (2. baskı). Pegem Akademi.

- Keser, H. (2004). İlköğretim 4. sınıf Bilgisayar ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 1-21.
- Kılıç, A. & Seven, S. (2011). *Konu alanı ders kitabı incelemesi* (5. baskı) Pegem Akademi.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(15), 170-189.
- Kum, Ö. (2022). Görsel iletişim tasarımı açısından Erbaa özel eğitim uygulama okulu sosyal beceriler 1. kademe ders kitabının incelenmesi. *Turkish Studies, -Social*, 17(4), 611-627.
- Kuzu, A. & Yıldırım Y. (2008). *Bilişim teknolojileri öğretim programına yönelik hazırlanmış öğretmen kılavuz ve öğrenci çalışma kitaplarının uygunluğuna ilişkin bilgisayar öğretmenlerinin görüşlerinin belirlenmesi* [Bildiri sunumu]. VIII. Uluslar Arası Eğitim Teknolojileri Konferansı, Eskişehir.
- Küçükahmet, L. (2002). *Öğretimde planlama ve değerlendirme* (22. baskı). Nobel Yayınları.
- Mazlum, Ö. & Mazlum, F.S. (2016). İlköğretim 4. Sınıf ders kitaplarının görsel tasarımına yönelik öğretmen görüşleri. *Sanat Eğitim Dergisi*, 4(1), 1-1.
- MEB (2013). Tebliğler Dergisi. Sayı: 2023/2793 Millî Eğitim Basımevi, Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği. (2012). T.C. Resmi Gazete, 28409, 12 Eylül 2012. <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/dersarac/dersarac.html>. Erişim Tarihi: 24.06.2024
- Ocak, G. & Beydoğan, Ö. (2005). İlköğretim okulları 3. sınıf hayat bilgisi ders içeriğinin amaçlarla tutarlılık ve öğrenci seviyesine uygunluk açısından yeterlilik düzeyi standart belirleme Erzurum il örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 109-132.
- Özdemir, S. (2019). *Kuramdan uygulamaya Türkçe ders kitabı incelemeleri* (2. baskı). Anı Yayıncılık.
- Özdemir, T. (2005). Tasarımda renk seçimini etkileyen kriterler. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 391-402
- Perkmen, S. & Tezci, E. (2011). *Eğitimde teknoloji entegrasyonu* (1. baskı). Pegem Akademi.
- Saban, A. & Ersoy, A. (2019). *Eğitimde nitel araştırma desenleri* (3.baskı). Anı Yayıncılık.
- Sarı, N. (2006). *Çocuk kitapları illüstrasyonları üzerine bir araştırma ve bir örnekleme*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, M. (2014). Sosyal bilgiler ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 31-46.
- Şahin, S. & Turanlı, N. (2005). Liselerde okutulmakta olan lise 1. sınıf matematik kitaplarının değerlendirilmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 327-341.
- Topaklı, A. (2012). *İlköğretim ikinci kademe 7. sınıf "Fen Bilgisi" ders kitabındaki teknik illüstrasyonların grafik tasarım açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.
- Tor, H. & Erden, O. (2004). İlköğretim öğrencilerinin bilgi teknolojilerinden yararlanma düzeyleri üzerine bir araştırma. *Tojet (The Turkish Online Journal of Educational Technology)*, 11(5), 120-130.

- Türkben, T. (2019). Türkçe ders kitaplarındaki metin resimlerinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 650-672.
- Uçar, C. (2016). *Ortaokul beşinci sınıf fen bilimleri ders kitabının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Uluışık, M. (2008). *İlköğretim beşinci sınıf matematik ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzun, H. (2020). *1. ve 4. sınıf öğrencilerinin görsel tasarım öge ve ilkelerini bilme düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ünal, F. & Simsek, A. (2002). Eğitim amaçlı yazılı iletilerin tasarımı. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(17), 211-223.
- Ünder, H. (2013). *Selahattin Ertürk'ün eğitim tanımının bir analizi* [Bildiri sunumu]. Eğitim Felsefesi Ulusal Sempozyumu. 5-7 Haziran, Ankara.
- Ünsal, Y. & Güneş, B. (2002). Bir kitap inceleme çalışması örneği olarak MEB ilköğretim 4. sınıf fen bilgisi ders kitabına fizik konuları yönünden eleştirel bir bakış. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 107-120.
- Varışoğlu, B., Şeref, İ., Gedik, M. & Yılmaz, İ. (2014). Deyim ve atasözlerinin görsel bir araç olarak karikatürlerin başarıya etkisi. *Karadeniz Araştırmaları*, 41(41), 226-242.
- Vural, B. (2006). *Eğitim- öğretimde teknoloji ve materyal kullanımı* (2. baskı). Hayat yayınları
- Yalın, H. İ. (2003). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme* (30. baskı). Nobel Yayınları.
- Yalın, H.İ. (1966). Ders kitapları tasarımı. *Millî Eğitim Dergisi*, 12(132), 61-66
- Yanpar, T. (2005). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme* (15. baskı). Anı Yayıncılık.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12.baskı). Seçkin yayıncılık.

EXTENDED SUMMARY

Introduction: Textbooks are of great importance for the student to come to the lesson prepared, to access extensive knowledge structures in the shortest way, in homework and group work. Textbooks convey the message that the student wants to receive in the shortest way and convey the message to the student in the clearest way by saving the message from unnecessary details. It directs students to a variety of resources to ensure that students gain enriched and more meaningful experiences. If textbooks are used together with teaching activities, they can increase individuals' reading comprehension skills and critical thinking skills. In such a process, students have the chance to learn basic knowledge structures and all types of structures of sentences. In such a process, students have the chance to learn basic knowledge structures and all types of structures of sentences.

Purpose and sub-purposes: The general purpose of this research is to evaluate 5th grade Turkish textbooks in terms of visual design principles.

In order to achieve this general purpose, answers were sought to the following questions. In textbooks;

- 1.Are visual elements used to support the content of the text?
- 2.Are the visual elements and the content of the text consistent?
- 3.Are visual elements placed effectively on the page?
- 4.Have visual elements been used effectively in terms of their technical features?
- 5.Are the visual elements enough to make the student think?
- 6.Has the principle of plainness and simplicity been followed in the design of visual elements?
- 7.Are the visual elements appropriate to the student level?

Method: This research is a qualitative study based on document analysis that aims to evaluate 5th grade Turkish textbooks in the context of visual design principles. In the research, document analysis, a qualitative research method, was used to examine 5th grade Turkish textbooks in the context of visual design principles. The study group of this research consists of 5th grade Turkish textbooks approved by the Ministry of National Education, Board of Education and Discipline. The data of the research was obtained from four Turkish textbooks selected among the 5th grade Turkish textbooks approved by the Ministry of National Education. The fact that the books are actively used in schools was effective in the selection of 5th grade Turkish textbooks. In the research, rubrics compatible with the sub-objectives found in the literature and developed by Şahin (2014) were used to determine the compliance of the 5th grade Turkish textbooks distributed to students by the Ministry of National Education with the visual design principles. Although the rubrics were used ready-made, the textbooks were evaluated by the researcher and 3 field experts. In addition, a common strategy was determined during the evaluation phase and a consensus was reached on the method. After this stage, experts evaluated the textbooks independently according to the rubrics.

Results and Conclusion: According to the findings we obtained from the research, it is seen that pictures/photographs are the most used visual elements in Turkish textbooks. Visual elements were included in the least number of D textbooks and the most in A textbooks. No tables were used in textbooks A, B and D. In textbooks, only activities such as diagrams, graphs, puzzles, concept maps, conceptual cartoons, concept networks, etc are used visual elements are included. In addition, while some sub-topics include many visual elements, in some sub-topics visual elements are not included at all or are included in insufficient numbers. This finding shows that visual elements are used in an unplanned and inadequate manner in textbooks. The texts in Turkish textbooks were examined one by one. As a result of the analysis, the visual elements used in the books are used partially enough to understand the texts and the visuals partially support the understanding of the verbal text. When the findings obtained were considered, it was revealed that the visual elements used in the books were not used in a way that was consistent with the text, appropriate to the content of the text, summarized the text, supported the main idea and realized the achievements. The visuals in the text do not generally coincide with the events described. It can be said that the visual elements used are mostly not consistent with the content and are independent of the situations described. According to these findings, it can be said that the visual elements in the textbook are not suitable for the content of the text, summarizing the content, supporting the main idea and realizing the achievements. When the findings obtained were examined, it was seen that in all textbooks (A, B, C, D), the sizes of the visual elements were used appropriately at a very low level and the details that emphasized the necessary message in the visual elements were mostly not used. It was observed that little attention was paid to the visual elements containing colors in the examined textbooks. Since the colors used are often used independently of the determined purpose, the colors are far from emphasizing the details they should emphasize. Very little effort was made to ensure harmony between the visual elements used and the colors used on the ground. Due to the use of too many colors in some images, sufficient emphasis was not placed on the events or people that were intended to attract attention. Because some pictures or photographs were used in a vivid manner that was far from reality, these images had no effect in highlighting the details.

Recommendations: Visual design principles should be taken into consideration primarily when creating textbooks. Mistakes and problems regarding visual design principles in previously prepared textbooks should be identified and eliminated by taking into account the studies carried out. During the preparation and evaluation phase of textbooks, visual design principles should be considered in a holistic manner and re-evaluated with a holistic perspective. Individuals who will prepare the textbooks should be selected with particular care, and certain training and seminars should be given to individuals before starting the book preparation phase. When examining and evaluating textbooks, help should be sought from people who are experts in design.

Keywords: Turkish, Textbook, Principles of visual design, Middle school, Evaluation

Yazar Katkı Oranı

Bu araştırmanın hazırlanmasında birinci yazar %50, ikinci yazar %50 oranda katkı sağlamıştır.